

{Inhoud}

Interview _____ **3**

Godelieve Laureys: 'Scandinavisch zelfbewustzijn blijkt ook uit taalzorg' – Bruno Comer

Taalwerk _____ **6**

Iets over *wuk*, *wadde* en *wiene* – Anne-Sophie Ghyselen

Taalwerk _____ **9**

Meer woorden en meerwoorden: een meerwaarde! – June Eyckmans en Griet Boone

Idioom & Co _____ **12**

West-Vlaams voor vluchtelingen, met 5 grammaticaregels ter inburgering – Bert Cappelle

Broodje taal _____ **14**

Een bemerkwaardige taalfout – Sara Van Daele

Dossier _____ **16**

We spreken allemaal een beetje gebarentaal – Steven Schoonjans

Dossier _____ **19**

Als Hildebrant en Gertrud of Roeland en Badelog een kind krijgen...
Over voornaamgeving in de Lage Landen – Fieke Van der Gucht

Taalkronkels _____ **22**

O-ver-taal-en – Stefaan Sonck

Te boek _____ **23**

Waar komt hagelslag vandaan? – Natalie Hulsen

Taal in 2015 – Filip Devos

Taalclichés – Filip Devos

Over oude en nieuwe takken van het Nederlands – Kathy Rys

Column _____ **27**

De geslachten bedreigen de general – Hugo Brouckaert

Errata? _____ **28**

Godelieve Laureys: 'Scandinavisch zelfbewustzijn blijkt ook uit taalzorg'

Bruno Comer

De Scandinavische talen hebben als Germaanse talen dezelfde verre oorsprong als het Nederlands. Ze hebben als kleinere of middelgrote talen in het Europa van vandaag ook af te rekenen met dezelfde problemen als het Nederlands om zich te handhaven als volwaardige en veerkrachtige talen en om hun rijke literaire traditie op peil te houden en uit te dragen aan de wereld.

Prof. dr. Godelieve Laureys, die sinds 2015 met emeritaat is, besteedde haar academische loopbaan aan de Scandinavische talen en zag die nooit los van de maatschappelijke ontwikkelingen in de Noordse regio. Zij was hoogleraar Scandinavistiek, eerst in Groningen en daarna in Gent.

Godelieve Laureys

Enheid in verscheidenheid _ _ _ _ _

Zoals het Nederlands, het Duits, het Engels en het Fries tot de West-Germaanse talengroep behoren, maken de Scandinavische talen – waartoe het Fins niet hoort – deel uit van de Noord-Germaanse talen.

Binnen de Noord-Germaanse talen onderscheidt men de West-Noord-Germaanse talengroep, waartoe het Noors, het IJslands en het Faeröers gerekend worden en de Oost-Noord-Germaanse groep, die het Deens en het Zweeds omvat. Professor Laureys merkt meteen op: 'De Scandinavische talen vormen een interessante casus, aangezien de vijf talen onderling sterk verwant zijn en tot op zekere hoogte ook onderling verstaanbaar. Concreet komt het erop neer dat Scandinaviërs elkaars taal kunnen lezen en ook wel met elkaar kunnen communiceren in hun eigen moedertaal. Toch moeten we wat reliëf aanbrengen. Hierbij geldt dat Noren het best zowel Deens als Zweeds kunnen lezen en begrijpen, Denen vlot Noors kunnen lezen en met wat inspanning gesproken Noors begrijpen, maar in mindere mate Zweeds kunnen lezen en begrijpen, en ten slotte dat Zweden vlot Noors en Deens kunnen lezen, maar slechts moeizaam gesproken Deens verstaan. Dit hangt samen met de fonetische ontwikkeling van het Deens, waardoor het gesproken Deens ver van het schriftbeeld staat.' Om het plaatje te vervolledigen brengt ze ook te berde: 'De perifere talen in de Noord-Germaanse taalfamilie, het IJslands en het Faeröers, zijn niet toegankelijk voor de andere Scandinaviërs, maar doordat Deens een schooltaal is in IJsland en op de Faeröer kunnen IJslanders en Faeröerders participeren in de inter-Noordse dialoog. Van officiële zijde wordt ervoor geijverd de onderlinge verstaanbaarheid van de talen te bevorderen. Zo is er ook een overkoepelend orgaan voor de verschillende nationale taalzorginstanties.'

De geschiedenis van Scandinavië kan in vogelvucht beschreven worden als een ontwikkeling van 'twee koninkrijken' (het Deense en het Zweedse rijk) tot vijf natiestaten. De historische lotsverbondenheid wordt weerspiegeld in de Noordse talen en heeft hun onderlinge verhoudingen ook gekneed.

” Scandinaviërs voeren een tweesporenbeleid dat het belang van het Engels erkent, dat investeert in het correct en vroegtijdig aanleren van die taal en dat ook het gebruik van leenwoorden uit het Engels tot op zekere hoogte aanvaardt, maar tegelijkertijd worden ook de inspanningen voor het behoud en de vitalisering van de eigen taal opgedreven.

Bokmål en Nynorsk _ _ _ _ _

'De geschiedenis van het Noors is daarbij merkwaardig, omdat we te maken hebben met twee varianten van de Noorse taal, het zogenaamde 'Bokmål' en het 'Nynorsk', zegt professor Laureys. 'In het begin van de negentiende eeuw was in Noorwegen het 'Bokmål' overheersend. Dit was een schrijftaalnorm die zich had ontwikkeld onder invloed van het Deens; het was eigenlijk 'verdeenst Noors'. Dit had alles te maken met het feit dat Noorwegen van 1397 tot 1814 deel uitmaakte van het Deense rijk. De invloed van het Deens deed zich vooral gelden in het zuidoosten van Noorwegen, waar de toenmalige hoofdstad 'Kristiania' - het huidige Oslo, vernoemd naar de Deense koning - zich als een bruggenhoofd ontwikkelde. In andere delen van het land werden echter Noorse dialecten gesproken die heel wat minder onderhevig waren aan Deense invloed. Na 1814, toen Noorwegen loskwam van Denemarken en een personele unie met Zweden vormde, ontstond een beweging om het authentieke Noors in ere te herstellen en een eigen taal te ontwikkelen. De taalkundige Ivar Aasen, naar wie een olieveld

in de Noordzee is genoemd, was een eminente voorvechter en hij reisde Noorwegen rond om dialecten op te tekenen en op basis daarvan een nieuwe Noorse taal ('Nynorsk!') te ontwerpen en te codificeren. In 1848 verscheen de eerste grammatica en in 1850 het eerste woordenboek. Zijn gedachtegoed werd overheerst door de nationale romantiek en hij wilde deze taal, die ook 'landsmål' werd genoemd, lanceren als een symbool van de natievorming. Hierdoor ontstond in Noorwegen een bizarre 'intra-linguale tweetaligheid', die tot op vandaag aanhoudt. Elke Noor heeft de keuze tussen twee officiële standaardvarianten. Met een grove veralgemening kunnen we stellen dat het 'Nynorsk' vooral aanhang vindt bij de plattelandsbevolking in het noordwesten van het land en bij groepen met een ecologische en meer alternatieve visie op de samenleving. Het 'Bokmål' wordt in de steden en in het zuiden en oosten van het land gesproken. Ruwweg gaat het over een 20%-80%-verhouding, ten voordele van het Bokmål.' Er verschijnt proza en poëzie zowel in het 'Nynorsk' als in het 'Bokmål' en beide variëteiten komen aan bod in de media. Er zijn afspraken gemaakt over de percentages waarin die talen gebruikt worden in de overheidscommunicatie. Noorwegen heeft dus zijn eigen taalstrijd gekend, maar vandaag bestaan beide varianten naast elkaar en is er ook wel onderlinge beïnvloeding. Toch blijft de ontwikkeling van één gemeenschappelijke standaardtaal, een zogenaamd 'Samnorsk', taboe.

Spontaan ga je een verband leggen met de strijd tussen het Nederlands en het Frans in het België van de negentiende eeuw. Maar die analogie gaat niet op volgens professor Laureys. 'Je moet de verhouding tussen Bokmål en Nynorsk veeleer vergelijken met die tussen het Nederlands en het Duits', legt onze gesprekspartner uit. 'Laten we even uitgaan van een gedachte-experiment, waarbij het Duits en het Nederlands binnen één natie worden gesproken. Door de onderlinge verstaanbaarheid zouden dan heel wat elementen van het Duits in het Nederlands doorgedrongen zijn, en omgekeerd. Die wederzijdse beïnvloeding leidt tot een osmose. Als je een vergelijking wil maken met de 19de eeuw bij ons, kan je Ivar Aasen en zijn medestanders taalparticularisten à la Gezelle noemen. Die priester-dichter wilde ook een versie van het Nederlands behouden en ontwikkelen die op het eigen West-Vlaams leek om zich zo af te zetten tegen het Nederlands van de noordelijke protestanten. Hij heeft het niet gehaald, maar in Noorwegen is dat wel gelukt.'

” De Scandinaviërs zijn ook pioniers in het gebruik van 'heldere taal' in teksten van de overheid en het bedrijfsleven. Al in de jaren zeventig van de vorige eeuw werden er inspanningen gedaan om de taal van de regelgeving te vereenvoudigen, en daardoor liepen ze voor op heel wat andere landen

Het Finse buitenbeentje

Het Fins is een buitenbeentje binnen de officiële talen van Noord-Europa. Het behoort tot de Finoegrische taalfamilie, samen met het Estisch, het Karelisch en het Hongaars. Finland heeft zes eeuwen lang tot het Zweedse rijk gehoord en dit laat sporen na in de taal. 'Er zijn een groot aantal Zweedse leenwoorden in het Fins en je merkt veel leenvertalingen en analogieën in de betekenisstructuur van polyseme woorden en in de beeldspraak', stelt Godelieve Laureys vast. Zweeds is trouwens ook nog vandaag de tweede officiële taal van Finland en het is de moedertaal van ca. 5% van de Finse bevolking. 'Een mooi voorbeeld van de Zweedse invloed is dat de Finnen hun Baltische kust 'Österbotten' (Oostkust) noemen in het Zweeds. Nochtans is dit vanuit hun standpunt gezien de Westkust van Finland ...'

Nederlandse scheepvaarttermen

Het christendom zorgde voor een scheut Latijn en Grieks en, zoals in de Nederlanden en in Engeland, was de uitgave van de Bijbel in de volkstaal in de zestiende eeuw een mijlpaal voor de ontwikkeling van de nationale talen. In de zeventiende eeuw oefende het Frans als cultuurtaal een grote invloed uit, vooral in Zweden. Woorden als *magnifiek*, *artificieel*, *promenad*, *estrad*, *flanera*, *brillera*, *ateljé* en *tätatät* (tête-à-tête!) getuigen hiervan. Nederlandse leenwoorden vinden we terug bij scheepvaarttermen, zoals de Zweedse *boj*, *køj*, *kajuta*, *skot*, *svaja*, *bidevind* duidelijk illustreren. Woorden als *klinker* (tegels) en *skinhellig* (schijnheilig) zijn misschien ook aan het Nederlands ontleend. De grootste stempel komt echter van het Platduits, dat via de handel in Noord-Europa doordrong. 'Vooral het Deens heeft ontzettend veel Nederduitse leenwoorden', stelt professor Laureys vast. 'Het is het ook niet altijd gemakkelijk om uit te maken of een leenwoord nu uit het Platduits of uit het Nederlands afkomstig is.'

Succesrijke feuilletons

Omgekeerd nam het Nederlands ook termen uit Scandinavië over. Woorden als *walrus*, *grenen-* en *vurenhout* en ook *knäckebröd* zijn van Zweedse origine. Het meest opmerkelijke voorbeeld is *ombudsman*. De ombudsman kende men in Zweden al in de 17de eeuw, wat wijst op een transparante manier van politiek voeren. Het 'Scandinavische model' blijkt trouwens ook vandaag sterk te inspireren en te fascineren, en niet alleen bij ons. Van de huidige Amerikaanse democratische presidentskandidaat Bernie Sanders wordt gezegd dat hij de VS op Scandinavische leest wil schoeien. Scandinaviërs zijn zich bewust van hun voorbeeldfunctie. Een van de argumenten tegen lidmaatschap van de Europese Unie was dat men vreesde dat dit een stap achteruit zou betekenen op vele vlakken. 'De Scandinaviërs vertonen een zeker superioriteitsgevoel, ze zijn er stevast van overtuigd dat alles bij hen beter geregeld is, hoewel hun samenlevingen met dezelfde problemen kampen als andere westerse landen', zegt professor Laureys.

‘Toen in 2011 Anders Breivik zijn vreselijke aanslagen pleegde in Oslo en op het eiland Utøya, werd ik enkele minuten later opgebeld door een VRT-journalist die me naar mijn commentaar vroeg. Mijn inschatting was meteen dat de locatie van de aanslag en de symboliek errond duidelijk maakte dat het niet om islamitisch terrorisme ging, maar om een intern Noorse afrekening. Dit drama en de afwikkeling ervan hebben Scandinavië op een vreemde manier onder de schijnwerpers geplaatst. Succesrijke feuilletons en detectives als ‘Borgen’, ‘Wallander’ of ‘The Bridge’ hebben er ook veel toe bijgedragen dat men zich hier bij ons meer voor de binnenkant van de Scandinavische samenleving is gaan interesseren. Onlangs zond de VRT een fragment uit van het debat in het Deense parlement over de vraag of er beslag gelegd mag worden op de bezittingen van de asielzoekers. De nieuwsmakers lieten de muziek uit ‘Borgen’ op de achtergrond horen. Qua sfeerschepping vond ik dit op het randje, maar het toont duidelijk de impact van dit feuilleton aan.’

Het sterke Scandinavische zelfbewustzijn vertoont wel onderlinge verschillen. ‘Denen bijvoorbeeld zijn pragmatischer dan Zweden. Het zijn ‘stille starters’, die zonder al te veel omhaal de hand aan de ploeg slaan in de overtuiging dat alles wel op zijn pootjes zal vallen’, weet Laureys. ‘Zweden daarentegen zijn veel explicieter en gaan meer programmatisch te werk. Onlangs verscheen een artikel in *De Standaard* met als titel ‘Denen zijn de meest noordelijke Vlamingen’, en dat klopt ergens wel. Zweden van hun kant kun je meer met Nederlanders vergelijken.’

Het is juist die grote uitstraling van Scandinavië die veel studenten voor de studie Scandinavistiek doet kiezen. In Vlaanderen gebeurt dit altijd in combinatie met een andere taal, meestal het Engels. Laureys voegt daar aan toe: ‘Door een schooltaal te combineren met een Scandinavische taal, sluiten de studenten als het ware een levensverzekering af. De opleidingsstructuur maakt ook dat de studie van de Scandinavische talen goed ingebed is in de faculteit.’ In Nederland daarentegen vormt de studie Scandinavistiek een afzonderlijk blok, te vergelijken met de Slavistiek bij ons. ‘Dat heeft invloed op de rekruteringsbasis: het is een meer alternatieve groep studenten met een bijzondere motivatie’, stipt professor Laureys aan.

Voor zowel Vlaamse als Nederlandse studenten is het een troef dat ze zich na vier jaar studie al behoorlijk uit de slag kunnen trekken in een Scandinavische taal in diverse communicatiesituaties. De verwantschap met het Nederlands kunnen ze ook verzilveren door heel snel een uitgebreide passieve kennis op te bouwen.’

” De democratische verworvenheden van een ‘heldere taal’-politiek speelden zelfs een rol in het debat rond de toetreding tot de Europese Unie.

Tweesporenbeleid

In onze tijd worden zowel Nederlandssprekenden als Scandinaviërs geconfronteerd met de opmars van het Engels. Zo wordt er steeds meer onderwijs op academisch niveau in het Engels gegeven. Doctorale proefschriften en masterproeven worden in het Engels geschreven, en niet alleen in de exacte wetenschappen. Ook in de humane wetenschappen dringt het Engels door, zelfs in die mate dat wetenschappelijk werk over de eigen moedertaal in het Engels gepubliceerd wordt! Via de digitalisering sijpelt het Engels overal door en Engelstalige handboeken zijn legio. ‘Op die manier treedt er “domeinverlies” op en dreigen de kleinere talen gereduceerd te worden tot huis-, tuin- en keukentalen’, zegt professor Laureys. ‘Nu klinkt dat misschien onwaarschijnlijk, maar de Scandinaviërs nemen die bedreiging alvast ernstig. Ze voeren een tweesporenbeleid dat het belang van het Engels erkent, dat investeert in het correct en vroegtijdig aanleren van die taal en dat ook het gebruik van leenwoorden uit het Engels tot op zekere hoogte aanvaardt, maar tegelijkertijd worden ook de inspanningen voor het behoud en de vitalisering van de eigen taal opgedreven.’

Dat is nodig, want de dominantie van het Engels duikt op de meest onverwachte plaatsen op. Zo dreigt de onderlinge verstaanbaarheid van de Scandinavische talen voor een stuk verloren te gaan onder de druk van het Engels als lingua franca. Jonge Zweden en Noren beginnen steeds vaker meteen Engels tegen elkaar te spreken.

De Scandinaviërs zijn ook pioniers in het gebruik van ‘heldere taal’ in teksten van de overheid en het bedrijfsleven. Al in de jaren zeventig van de vorige eeuw werden er inspanningen gedaan om de taal van de regelgeving te vereenvoudigen. Het is moeilijk om de wetstaat zelf te wijzigen, maar de toelichting en informatie naar een breder publiek moet ‘heerlijk helder’ gebeuren, om naar een recente publicatie in onze contreien te verwijzen. ‘Ijveren voor een klare taal is tekenend voor de houding van de Scandinaviërs; ze beschouwen het als een democratisch recht dat elke burger overheidsstukken moet kunnen begrijpen’, besluit de professor Scandinavistiek. ‘Dit speelde zelfs een rol in het debat rond de toetreding tot de Europese Unie. Veel teksten uit de Europese regelgeving hebben het Frans als brontaal en zijn in omslachtige volzinnen geschreven. Omwille van de onderlinge vergelijkbaarheid en de rechtskracht gold er een regel in de EU dat vertalingen exact even veel zinnen moesten omvatten als de originele tekst, waardoor ook alle vertalingen ellenlange zinnen omvatten. Dat maakte Europa er in Scandinavië niet populairder op en de Scandinaviërs kwamen dan ook tegen deze ‘punt-regel’ op. Hun pleidooi was dat digitale teksten op heel andere wijze gealigneerd kunnen worden en ze hebben – samen met de Britten – wel hun slag thuis gehaald. De Scandinavische landen, die zichzelf stuk voor stuk als gidslanden beschouwen, willen zich ook op het vlak van taalzorg niet onbetuigd laten.’

Iets over wuk, wadde en wiene

Anne-Sophie Ghyselen

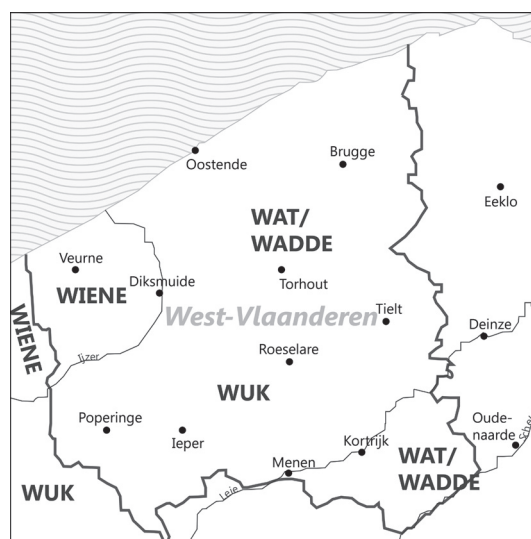
Zoekmachine Google heeft de meest gezochte zoektermen van 2015 vrijgegeven. In Nederlandstalig België blijkt de zoekterm nurfen op één te staan, wat nogmaals de populariteit van Canvas-serie Bevergem onderstreept. Een goed uitgekiende marketing heeft die populariteit ongetwijfeld mee bepaald, maar ook het continue spel met taal en taalvariatie bleek een schot in de roos. Over de authenticiteit of de homogeniteit van het gesproken West-Vlaamse dialect wil ik het hier niet hebben, evenmin over de mogelijke betekenissen van het neologisme nurfen. Mijn variatielinguïstische interesse werd immers in belangrijkere mate gewekt door een ondertussen legendarische onliner op het einde van de serie. Wanneer in de laatste aflevering de moeder van het hoofdpersonage, Freddy De Vadder, op het toneel verschijnt, tikt ze haar zoon op de vingers met de geveugelde woorden 'Stop met diene wuk. 't Is wadde'. Op dat moment rees bij mij de vraag wie het nu eigenlijk bij het rechte eind heeft. Is het West-Vlaamse vragende voornaamwoord wuk of wadde? En wat met wiene?

Het zelfstandig vragend voornaamwoord in Vlaanderen

Over het zelfstandig vragend voornaamwoord voor niet-personen – in de standaardtaal *wat* – valt aldus Peters (1939-1940:51) 'niet veel mee te delen': in het noorden van het Nederlandse taalgebied is de vorm *wat*, in het zuiden *wa*. Enkel in West-Vlaanderen treffen we volgens hem 'eigenaardige vormen' aan, namelijk *wuk* (*Wuk zeg je?*), *wiene* (*Wiene zeg je?*) en *wadde* (*Wadde?!).* *Wuk* kunnen we als uitspraakvariant van het doorgaans bijvoeglijke vraagwoord *welk* beschouwen (De Vogelaer en Vandenberghe 2006:97), *wiene* is verwant met het voor personen gebruikte vraagwoord *wie*, en *wadde* is volgens Peters (1939-1940:51) een parallelvorm van *datte* en *ikke*, die enkel in de vragende uitroep voorkomt. De Schutter en Nuyts (2005:82) merken echter op dat de variant *wadde* niet enkel in West-Vlaanderen, maar ook elders, in Antwerpen bijvoorbeeld, gebruikt wordt. In het Antwerps zou bovendien nog een andere 'eigenaardige vorm' te horen zijn in de vragende uitroep, namelijk het zelfstandig gebruikte vraagwoord *welk* (*Wéllek?!).* Vroeger was dat zelfstandige *welk* volgens De Schutter en Nuyts (2005:82) ook in zinsverband gangbaar (*wéllek moet ek meepakke?* 'wat moet ik meenemen?'), maar dat gebruik blijkt in Antwerpen aan het uitsterven.

Informatie over de verspreiding van de vraagwoordvarianten in het West-Vlaamse dialect vinden we bij Devos en Vandekerckhove (2005:81). De vorm *wiene* blijkt typerend voor de streek van Veurne-Ambacht, *wat* en *wadde* voor de Polders en het Houtland ten oosten van de IJzer, en *wuk* voor Zuid-West-Vlaanderen, met de zuidooststrand als uitzondering (zie kaart 1). In onder meer Waregem, Deerlijk, Vichte en Zwevegem zou men namelijk *wat/wadde* zeggen, zoals in het noorden van de provincie en in Oost-Vlaanderen. Op kaart 1 is te zien hoe de vormen *wiene* en *wuk* de landsgrens overschrijden: in Frans-Vlaanderen, waar ook West-Vlaams dialect gesproken wordt, vinden we in het noorden de variant *wiene*, en in het zuiden de vorm *wuk* (Ryckeboer 2004:74).

Kaart 1: Geografische verspreiding van de vraagwoorden *wiene*, *wuk* en *wat/wadde* in het West-Vlaamse dialect¹

De beschreven regionale verspreiding kan zowel het *wuk*-gebruik van Freddy De Vadder verklaren als het *wadde*-pleidooi van zijn moeder. Freddy De Vadder – in het dagelijkse leven beter bekend als Bart Vanneste – is immers geboren en getogen in het Zuid-West-Vlaamse Rekkem, waar *wuk* de geijkte vorm is. Bernadette Damman daarentegen, die in de serie de moeder van Freddy De Vadder vertolkt, is oorspronkelijk van Waregem afkomstig, waar *wadde* gebruikt wordt. Met de Bevergem-quote wordt volgens schrijfster (en West-Vlaming) Ann De Craemer dan ook een 'vete' uitgevochten tussen het 'echte' diepe West-Vlaanderen van de Westhoek en de rest van de provincie (De Morgen, 20-11-2015). Mogelijk speelt bij de onliner in de serie ook mee dat de vorm *wuk* in West-Vlaanderen soms als onbeleefd wordt ervaren. Dat lezen we althans in Clincemaiïlies dialectwoordenboek van Midden-West-Vlaanderen. In dat werk wordt 'Wuk?' immers gedefinieerd als 'de onbeleefde manier om iets opnieuw te vragen wanneer men het niet begrepen heeft'. Clincemaiïlie (1996) vermeldt daarbij als anekdote dat hij als kind, wanneer hij met 'Wuk?' om verduidelijking vroeg, terechtgewezen werd door zijn moeder, die

steevast met een laconiek 'Een ratte en ne gièètebuk!' ('een rat en een geitenbok') gereageerd zou hebben. In dat opzicht kunnen we Bernadette Dammans woorden ook zien als een poging om zoon Freddy een wat 'beleefder' taalgebruik bij te brengen.

Wuk for the win

De voorbije jaren is *wuk* zowat het handelsmerk van Vannestes alter ego Freddy De Vadder geworden. De vorm blijkt echter niet enkel populair in stand-upcomedy of fictie; een sociolinguïstische studie in leper, gelegen in het *wuk*-gebied, leert dat zowel jonge als oude West-Vlamingen in hun dagelijkse taalgebruik nog steeds vaak *wuk*-vormen realiseren in vraagzinnen. Tabel 1 toont het percentage *wat*, *wuk* en *wadde*² in het spontane taalgebruik van tien hoogopgeleide leperse vrouwen in drie situaties: in een gesprek met vrienden van de eigen stad, in een gesprek met vrienden uit een andere provincie en in een sociolinguïstisch interview (± 15 uur spraak). Bij die opnames werd geen taalvariëteit (zoals dialect of standaardtaal) opgelegd; de sprekers werd enkel gevraagd te spreken 'zoals ze normaal ook in die situaties zouden spreken'. De data tonen dat *wuk* in leper nog steeds hét vraagwoord bij uitstek is in regionale communicatie: in gesprekken met vrienden uit de eigen stad wordt in maar liefst 85% van de gevallen de *wuk*-variant gerealiseerd. Dergelijke hoge percentages treffen we zowel bij de jongere als oudere sprekers aan, wat aantoont dat het vraagwoord *wuk* in leper niet door dialectverlies aangetast is. De vorm wordt wel onmiskenbaar als dialectisch ervaren en enkel geschikt geacht voor regionale communicatie: in supraregionale communicatie (gesprekken met vrienden uit een andere provincie of interviews) wordt het *wuk*-gebruik bijna helemaal teruggeschroefd, ten voordele van het standaardtalige *wat*.

	Gesprek met vriend van eigen stad	Gesprek met vriend van een andere provincie	Interview
Totaal (10 sprekers)			
<i>Wat</i>	14%	89%	100%
<i>Wuk</i>	85%	8%	0%
<i>Wadde</i>	1%	3%	0%
Totaal aantal	117	110	34
Leeftijdscategorie 1 (1979-1987, 5 sprekers)			
<i>Wat</i>	15%	93%	100%
<i>Wuk</i>	84%	4%	0%
<i>Wadde</i>	1%	3%	0%
Totaal aantal	74	70	15
Leeftijdscategorie 2 (1946-1963, 5 sprekers)			
<i>Wat</i>	12%	82%	100%
<i>Wuk</i>	0%	15%	0%
<i>Wadde</i>	88%	2%	0%
Totaal aantal	43	40	19

Tabel 1: Percentages *wuk*, *wadde* en *wat* in het taalgebruik van tien leperse vrouwen

De populariteit van het *wuk*-pronomen in West-Vlaanderen blijkt niet enkel uit de gebruiksfrequentie van de vorm, maar ook uit de productiviteit van de vorm in woordvormingsprocedures, namelijk bij het onbepaald voornaamwoord dat zaken aanduidt. In het Standaardnederlands bestaan onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden etymologisch uit combinaties van het element *ie* ('ooit') en een scala aan andere elementen, 'gaande van generisch gebruikte substantieven (*man* in *iemand* en *wicht* 'ding' in *iets* > *ie-wicht-wes*), tot vraagwoorden (*waar* in *ergens* > *ie-waar-gin-s* en *wes* 'wat' in *iets* > *ie-wicht-wes*), en het partikel *yet* 'al' in *ooit*' (De Vogelaer en Vandenberghe 2006:104). Dat vormingspatroon vinden we ook in de meeste dialecten in Vlaanderen. Opvallend is echter dat in de West-Vlaamse dialecten onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden anders opgebouwd worden, namelijk door combinaties van een vraagwoord met het prefix *e(n)t-*, dat volgens De Vogelaer en Vandenberghe (2006:93) mogelijk verwant is met het Duitse voegwoord *oder*. Dat zien we bijvoorbeeld in *etwien* ('iemand'), *etwat* ('iets'), *etwaar(sen)* ('ergens'), *ethoe* ('op de een of andere wijze') en *ethoeveel* ('een zeker aantal').³ Terwijl we bij het vragend voornaamwoord variatie aantreffen tussen *wat*, *wadde*, *wuk* en *wiene*, zou er voor het onbepaald voornaamwoord (voor zaken) maar één West-Vlaamse vorm gangbaar zijn: *etwat*. Dat is immers de enige vorm die we in oudere dialectdata aantreffen (zie bijvoorbeeld De Bo (1873) en de Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten). De al besproken leperse data tonen echter dat er in West-Vlaanderen een nieuwe vorm in opmars is. In de opgenomen leperse gesprekken werden immers niet enkel de vormen *etwat* en *iets* geattesteerd, maar ook *etwuk* (zie tabel 2). Dat die laatste vorm vooral onder de jongere sprekers gebruikt wordt (64% van de realisaties in de regionale vriendengesprekken versus 0% bij de oudere sprekers), wijst op het recente karakter van de vorm en de populariteit van het vragend voornaamwoord *wuk*.

	Gesprek met vriend van eigen stad	Gesprek met vriend van een andere provincie	Interview
Totaal			
<i>Iets</i>	15%	79%	100%
<i>Etwat</i>	46%	19%	0%
<i>Etwuk</i>	39%	1%	0%
Totaal aantal	87	78	80
Leeftijdscategorie 1 (1979-1987)			
<i>Iets</i>	11%	100%	100%
<i>Etwat</i>	24%	0%	0%
<i>Etwuk</i>	64%	0%	0%
Totaal aantal	53	47	50
Leeftijdscategorie 2 (1946-1963)			
<i>Iets</i>	21%	48%	100%
<i>Etwat</i>	79%	48%	0%
<i>Etwuk</i>	0%	3%	0%
Totaal aantal	34	31	30

Tabel 2: Percentages *iets*, *etwat* en *etwuk* in het taalgebruik van tien leperse vrouwen

De gegevens in tabel 1 wijzen ertoe slotte ook op dat het gebruik van de onbepaalde vormen *etwat* en *etwuk* net als dat van het vragend voornaamwoord *wuk* sterk situatiegebonden is. De vormen komen immers vooral voor in gesprekken met vrienden uit de eigen stad. In gesprekken met vrienden van een andere provincie of in het interview schakelen de leperlingen bijna allen over op het standaardtalige iets. De data tonen zo dat leperlingen verschillende varianten voor het onbepaalde en vragende voornaamwoord beheersen en voor de ene of de andere variant kiezen naargelang de situatie.

Conclusie

Achter een ogenschijnlijk simpele oneliner blijkt een interessante variatielinguïstische realiteit schuil te gaan. Waar de variatie tussen varianten *wadde*, *wiene*, *wuk* en *wat* bij het vragend voornaamwoord vooral geografisch en situationeel gedetermineerd is⁴, met *wuk* als typisch Zuid-West-Vlaamse variant, blijkt het gebruik van de varianten *etwuk*, *etwat* en *iets* bij het onbepaald voornaamwoord vooral situatie- en leeftijdsgebonden te zijn. Het geobserveerde leeftijdseffect wijst erop dat de dialectvariant *etwuk* het oudere *etwat* aan het verdringen is. Die evolutie hoeven we niet per se als een 'corruptie' van het West-Vlaamse dialect te zien: in een tijd waarin dialectwoorden steeds vaker het loodje moeten leggen ten voordele van standaardtalige alternatieven, is het veeleer hoopgevend – voor de dialectliefhebber althans – dat er ook nog nieuwe dialectwoorden gevormd worden. Freddy De Vadder en zijn kompanen mogen voor mijn part dan ook vrolijk blijven *wuk*'en en *etwuk*'en; die vormen hebben immers evenzeer hun bestaansrecht als de vormen *wat*, *wadde*, *iets* en *etwat*.

Noten

1. Variantengrenzen of isoglossen werden niet getekend omdat daarvoor te weinig geografische data beschikbaar zijn.
2. We focussen uitsluitend op de lexicale variatie tussen *wat*, *wuk* en *wadde*; de fonologische variatie tussen *wa* en *wat* laten we buiten beschouwing.
3. In sommige dialecten verschijnt in het prefix bovendien een *n* (bijvoorbeeld *entwien*, *entwat*, *entwaschen*), die om redenen van welluidendheid ingevoegd zou zijn (De Vogelaer en Vandenberghe 2006:93). Haegeman (1991:162) benadrukt dat er etymologisch geen enkel verband is tussen de vorm *entwa* en het onbepaald lidwoord *een*.
4. Het is goed mogelijk dat de vragende vorm *wuk* in West-Vlaanderen ook geografisch in opmars is (ten koste van de vormen *wadde* en *wiene*), maar om dat te onderzoeken zijn recente dialectdata uit het noorden en het zuidoosten van West-Vlaanderen nodig.

Referenties

- Barbiers, Sjef, Johan Van der Auwera, Hans Bennis, Eefje Boef, Gunther De Vogelaer en Margreet van der Ham (2008), *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten. Deel II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Clinckemaillie, J. (1996), '*Ool koett'n en ool doen*'. *Het dialect van Midden-West-Vlaanderen*. Aartrijke: Uitgeverij Emiel Decock.
- De Bo, Leonard Lodewijk (1873), *Westvlaamsch Idioticon*. Brugge: Gaillard.
- De Schutter, Georges en Jan Nuyts (2005). *Stadsantwerps*. Tielt: Lannoo.
- De Vogelaer, Gunther en Roxane Vandenberghe (2006), *Iemand of entwie, ergens of ieveranst*. Een taaltypologisch perspectief op onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden in de Zuid-Nederlandse dialecten. In Johan De Caluwe en Magda Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent: Academia Press, blz. 91-113.
- Devos, Magda en Reinhild Vandekerckhove (2005). *West-Vlaams*. Tielt: Lannoo.
- Haegeman, Liliane (1991), Enkele opmerkingen over de analyse van *eentwa* en het Westvlaams van Guido Gezelle. In: *Taal en Tongval* 43, blz. 159-68.
- Peters, P. (1939-1940), De verbuiging van het vragend voornaamwoord en de persoonsnamen. In: *Onze Taaltuin* 8, blz. 41-52.
- Ryckeboer, Hugo (2004), *Frans-Vlaams*. Tielt: Lannoo.

Anne-Sophie Ghyselen is als assistent Nederlandse Taalkunde verbonden aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: annesophie.ghyselen@ugent.be

Meer woorden en meerwoorden: een meerwaarde!

June Eyckmans en Griet Boone

Nadat woordenschatverwerving decennialang in het verdomhoekje zat binnen de vreemdetalendidactiek, kent de lexicale dimensie van taal sinds de jaren 90 van de vorige eeuw een ware heropleving. Wellicht is dit een logisch gevolg van de 'Communicatieve Methode', die vanaf de jaren 80 furore maakt. Per slot van rekening zijn het de woorden van een taal die de betekenis dragen. Stephen Krashen, de man die communicatief taalonderwijs mee op de kaart zette, zei het al op een conferentie over vreemdetaalverwerving in 1987: 'Learners carry dictionaries, not grammar books'. Hij herhaalde hiermee de betrachting van de Britse taalkundige David Wilkins, die met de vaak geciteerde zin 'Without grammar very little can be conveyed. Without vocabulary nothing can be conveyed' de centrale rol van woordenschat in de kijker wilde zetten (Wilkins, 1972:111-112).

Ook op onderzoeksvlak is de aandacht voor woordenschatverwerving toegenomen, onder meer door de opkomst van de corpuslinguïstiek. Dat heeft geleid tot een heleboel nieuwe inzichten in de toegepaste taalkunde over hoe we nieuwe woorden in een vreemde taal verwerven en over het belang van meerwoordcombinaties in ons taalgebruik. Op een aantal van deze inzichten gaan we in deze bijdrage verder in. We staan ook stil bij het belang van de woordenschatomvang bij het leren van een vreemde taal en we brengen verslag uit van een kleinschalig onderzoek dat we voerden bij studenten Duits.

Woorden en nog eens woorden _ _ _ _ _

Het hoeft geen betoog dat woordenschatkennis een conditio sine qua non is voor het beheersen van een taal. Zo heeft onderzoek aangetoond dat een opgeleide moedertaalspreker ongeveer 40.000 woorden kent bij het verlaten van de middelbare school (Nagy en Herman, 1987). Dat betekent dat een opgroeiend kind een 2000 à 3000 nieuwe woorden per jaar leert, wat neerkomt op gemiddeld 5 à 8 nieuwe woorden per dag. Deze woorden worden spelenderwijs opgepikt in interactie met de omgeving. Dit noemt men 'incidentele woordenschatverwerving'. Incidentele woordenschatverwerving definiëren we als woordenschatverwerving die gebeurt door middel van activiteiten waarvan het hoofddoel niet het aanleren van woordenschat is, maar het overbrengen van informatie.

Natuurlijk verschilt de woordenschatverwerving in de moedertaal van die in de vreemde taal. Niet alleen is er minder blootstelling aan de vreemde taal, de taalleerder verkeert meestal ook in een formele leercontext, wat betekent dat hij minder mogelijkheden heeft voor taalproductie. Het goede nieuws is dan weer dat een taalleerder doelbewuster met het leerproces bezig is als hij een tweede of een derde taal aanleert en dat hij al heel wat betekenissen kent in zijn moedertaal; hij moet er enkel nog de nieuwe vormen uit de vreemde taal op plakken.

Omdat woordenschat - in vergelijking met grammatica - zo'n grote en open categorie is, wordt de verwerving ervan vaak doorverwezen naar het domein van zelfstudie en de incidentele verwerving buiten de klas. Men heeft lang gedacht dat de beste manier om het lexicon uit te breiden erin bestond om veel te lezen en te luisteren. Ondertussen weet men beter. In lees- en luisteractiviteiten (ook televisie kijken) gaat je aandacht immers in de eerste plaats naar de boodschap (de betekenis) en dus niet naar de vorm of de precieze verwoording van die betekenis. Wanneer je iets leest of beluistert, kan je moeilijk tegelijk op inhoud en vorm letten, tenzij je wordt aangepord om te letten op de precieze manier waarop een boodschap verwoord wordt. We richten automatisch onze aandacht op de betekenis (dit noemt men de 'meaning processing bias'). De beperkte capaciteit van het werkgeheugen is er dus voor verantwoordelijk dat de incidentele verwerving van veel taalelementen (bijv. woordenschat en grammaticale patronen) een relatief traag proces is. Verschillende onderzoekers hebben ondertussen aangetoond dat impliciete, incidentele woordenschatverwerving niet volstaat om taalvaardig te worden aangezien de waarschijnlijkheid dat een leerder een nieuw woord leert na één ontmoeting slechts tussen 5% en 10% bedraagt. Daarom gaat de aandacht van heel wat woordenschatonderzoek uit naar 'intentionele woordenschatverwerving', waarbij het hoofddoel het bewust aanleren van woordenschat is.

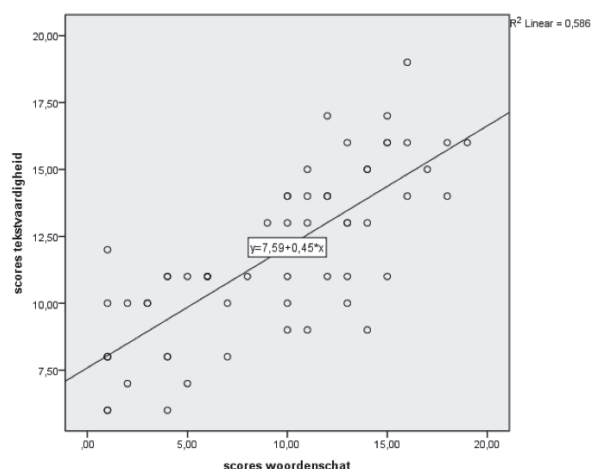
Het belang van de taille van je woordenschat

Het is zeer belangrijk om een voldoende groot woordenschat-repertoire te ontwikkelen omdat de vaardigheid waarover je beschikt in de vreemde taal, afhangt van het aantal woorden dat je kent. Uit tal van empirische studies blijkt dat dit geldt voor zowel receptieve vaardigheden als voor productieve vaardigheden (Eyckmans 2004). Een studie van Henriksen et al. (2004) met Deense studenten toonde het directe verband tussen woordenschatomvang en leesvaardigheid. De onderzoekers stelden vast dat studenten met een lage score

voor woordenschat ook slecht scoorden voor lezen. Staehr (2008) vond, in een studie met 115 deelnemers, hoge correlaties tussen luistervaardigheid en woordenschatomvang (.70). Graham, Richards en Malvern (2008) hebben aangetoond dat er een positieve significante correlatie bestaat tussen woordenschatomvang en schrijfkwaliteit. Woordenschatomvang blijkt daarnaast ook een belangrijke factor voor het bereiken van een bepaalde vlotheid bij het spreken en voor succesvolle mondelinge communicatie (De Jong et al., 2012). Om te kunnen functioneren in een vreemde taal wordt de vereiste woordenschatomvang geschat op de 10.000 meest frequente woorden (Hazenberg en Hulstijn, 1996).

Casestudy

In een kleinschalige casestudy, uitgevoerd onder Nederlandstalige studenten ($n=63$) uit de eerste bachelor Toegepaste Taalkunde van de Universiteit Gent met Duits als een van twee vreemde talen, wilden we nagaan of de scores die de studenten behaalden op het woordenschatexamen Duits bepalend zijn voor hun schriftelijke taalvaardigheid in het Duits. Om deze hypothese te toetsen werd er een analyse uitgevoerd waarbij de relatie werd nagegaan tussen de scores voor woordenschat en de resultaten die de studenten behaalden voor het vak tekstvaardigheid. Een enkelvoudige lineaire regressieanalyse toonde aan dat de kennis van woordenschat de tekstvaardigheid van de studenten in grote mate voorspelt ($F(1,61) = 86,324$, $p < .000$, met $R^2 = .586$). Hoe beter de woordenschatkennis van de studenten, hoe hoger hun score voor tekstvaardigheid. De cijfers die werden behaald voor woordenschat verklaren 58,6% van de cijfers voor tekstvaardigheid.

Figuur 1: Spreidingsdiagram van de scores voor woordenschat en de scores voor tekstvaardigheid van de 63 studenten Duits

Hoe leren we woorden?

De kans dat je een nieuw woord kan toevoegen aan je mentaal lexicon, is uiteraard afhankelijk van het aantal keren dat je ermee

geconfronteerd wordt, maar daarnaast is de kwaliteit van die confrontatie doorslaggevend voor het leerproces. Dit inzicht komt uit de cognitieve psychologie, die poneert dat de hoeveelheid en de kwaliteit van wat we zullen onthouden, bepaald wordt door de manier waarop we de input verwerken. De term 'elaboratie' wordt doorgaans gebruikt om te verwijzen naar de cognitieve of affectieve verbanden die worden gelegd tussen een lexicaal item (een woord of een woordgroep), de betekenis ervan en/of het contextuele gebruik ervan. Iedere mentale activiteit die een cognitieve of affectieve handeling met het woord inhoudt (bijvoorbeeld het creëren van associaties met reeds geleerde woorden), draagt bij tot de langetermijnretentie van dit woord. Men onderscheidt twee soorten elaboraties: semantische en structurele. Bij semantische elaboraties zal de leerling associaties maken met de betekenis van het te leren woord. Structurele elaboratie impliceert dat er aandacht gaat naar de vorm van het te leren woord, door bijvoorbeeld het aantal letters van het nieuwe woord te tellen of de morfologie van een woord te analyseren. Een discussie die momenteel woedt in de woordenschatvererving, draait rond de TOPRA-hypothese (*Type of Processing Resource Allocation*) van Joe Barcroft (2002), die stelt dat het onmogelijk is om tegelijkertijd aandacht te besteden aan vorm en betekenis, waardoor aandacht voor betekenis altijd afbreuk doet aan aandacht voor vorm en vice versa. Hierdoor kwam het schrijven van woorden als structurele elaboratie-activiteit een tijdje in een slecht daglicht te staan, maar ondertussen hebben recentere studies aangetoond dat de motorische component die inherent is aan het schrijfproces, de vormelijke verankering van woorden bevordert zonder afbreuk te doen aan de semantische verwerking ervan (Elgort et al.; ter perse).

Niet het weerwoord maar het meerwoord

Door de opkomst van megacorpora en de ontwikkelingen binnen de corpuslinguïstiek gaat de aandacht niet meer exclusief naar het aanleren van geïsoleerde woorden, maar is er oog voor het feit dat heel wat woorden in vaste of halfvaste combinaties voorkomen: 'pay' gaat vaak samen met 'attention' of 'a compliment', 'commit' colloceert met 'murder' of 'suicide', en een heleboel idiomatische uitspraken bestaan uit een vaste set woorden.

Meerwoordcombinaties zijn erg verscheiden in aard, zowel wat hun samenstelling als hun functie betreft. Ze beslaan een scala dat reikt van functionele uitingen (bijv. 'oorlog voeren', 'op de hoogte houden', enz.) tot eerder vaste frases, zoals idiomatische uitdrukkingen (bijv. 'een boontje hebben voor iemand', 'een eitje met iemand te pellen hebben', enz.) en zegswijzen (bijv. 'Oost west, thuis best', 'In het land der blinden is een oog koning', enz.). Er zijn ontelbare meerwoordcombinaties in elke natuurlijke taal en nog meer dan bij individuele woorden is de kans klein dat leerlingen of studenten hier uit eigen beweging bij stilstaan en aandacht schenken aan deze formules. Veel frasen zijn immers semantisch transparant. Bijvoorbeeld, als zowel het woord *make* en het woord *effort* geleerd zijn, dan zal de student niet spontaan stilstaan bij de collocatie *make an effort*, en misschien – door interferentie van de moedertaal (NL) – *do an effort zeggen en schrijven.

In de literatuur worden verschillende argumenten aangevoerd ter verklaring van de positieve invloed van de kennis van woordgroepen op de mondelinge productie van vreemdetaallearers. Zo voert Skehan (1998) aan dat meerwoordcombinaties de vlotheid verbeteren, aangezien deze 'chunks' kant-en-klaar in het geheugen opgeslagen zijn en als dusdanig ook opgeroepen kunnen worden zonder dat er analytische vaardigheden moeten worden aangesproken. Dit betekent dat er meer werkgeheugen vrijkomt, wat de taalleerder in staat stelt om vooruit te denken over het vervolg van zijn boodschap en de vorm ervan.

Een tweede argument betreft Sinclairs 'Idiom Principle' (1991). Een heleboel staande uitdrukkingen of meerwoordcombinaties kunnen immers niet worden verklaard aan de hand van regels. Het gebruik van dergelijke woordgroepen zou de taalproductie van de leerder idiomatischer maken, waardoor zowel het lexicaal bereik als het natuurlijke karakter van de mondelinge taalvaardigheid toeneemt. Het beheersen van de idiomatische dimensie van de natuurlijke taal stelt de taalleerder in staat de taalvaardigheid van de moedertaalspreker te benaderen.

Een derde reden waarom de kennis van meerwoordcombinaties de mondelinge taalvaardigheid van leerders zou verbeteren, heeft te maken met correctheid. Het opdiepen uit het geheugen van woordgroepen als gehelen zou de foutenlast van de taalleerder beperken, aangezien er zich enkel fouten zouden kunnen voordoen tussen de verschillende meerwoordcombinaties. Ze vormen met andere woorden 'veiligheidszones' binnen het discours van de leerder.

Recent onderzoek wees uit dat taalleerders geholpen kunnen worden bij het herinneren en oproepen van collocaties en uitdrukkingen wanneer ze de opdracht krijgen om de klankpatronen in meerwoordcombinaties te ontwaren (Eyckmans en Lindstromberg, 2016). Aandacht schenken aan de fonologische herhaling (de alliteratie in 'beer belly' bijvoorbeeld) blijkt de retentie te bevorderen en kan worden beschouwd als een nieuwe structurele elaboratietechniek. Tot dusver werd dit enkel voor het Engels nagegaan omdat de fonologische patronen in die taal reeds overvloedig werden geboekstaafd, maar onderzoek naar gelijkaardige retentie-effecten in het Spaans en het Duits is aan de gang.

Conclusie

Samenvattend kunnen we stellen dat het in de eerste plaats belangrijk is dat taalleerders een voldoende groot woordenschatrepertoire uitbouwen in de vreemde taal, omdat een grote woordenschat omvang tot meer taalvaardigheid leidt. Dit geldt voor heel wat vaardigheden, waaronder lezen, luisteren, spreken en schrijven.

Impliciete of incidentele woordenschatverwerving volstaan hiervoor echter niet. Taalleerders moeten doelbewust met het leerproces bezig zijn. Tot slot mag de aandacht niet uitsluitend gaan naar geïsoleerde woorden, omdat gebleken is dat meerwoordcombinaties een aanzienlijke invloed hebben op zowel de receptie als de productie van de vreemde taal. Dankzij meerwoordcombinaties is het taalgebruik

van een leerder niet alleen vlotter en correcter, maar stijgt ook het lexicaal bereik en het natuurlijke karakter van het taalgebruik. Kortom, meer woorden en meerwoorden zijn zonder twijfel een meerwaarde!

Referenties

- Barcroft, J. (2002), Semantic and structural elaboration in L2 lexical acquisition. In: *Language Learning*, 52, blz. 323-363.
- De Jong, N.H., M. P. Steinel, A. Florijn, R. Schoonen en J. H. Hulstijn (2012), Facets of speaking proficiency. In: *Studies in second language acquisition*, 34-1, blz. 5-34.
- Elgort, I., S. Candry, T. J. Boutorwick, J. Eyckmans en M. Brysbaert (ter perse), Contextual word learning with form-focused and meaning-focused elaboration: A comparative study. In: *Applied Linguistics*.
- Eyckmans, J. (2004), *Measuring receptive vocabulary size: reliability and validity of the Yes/No Vocabulary Test*. Utrecht: LOT.
- Eyckmans, J., F. Boers en S. Lindstromberg (2016), The Impact of Imposing Processing Strategies on L2 Learners' Deliberate Study of Lexical Phrases. In: *System*, 56, blz. 127-139.
- Graham, S. J., B. J. Richards en D.D. Malvern (2008), Progress in learning French vocabulary in a one-year advanced course at school. In: *Journal of French Language Studies*, 18-3, blz. 349-364.
- Hazenbergh, S. en J. H. Hulstijn (1996), Defining a minimal receptive second language vocabulary for non-native university students: an empirical investigation. In: *Applied Linguistics*, 17, blz. 145-163.
- Henriksen, B., D. Albrechtsen en K. Haastrup (2004), The relationship between vocabulary size and reading comprehension in the L2. In: D. Albrechtsen, K. Haastrup en B. Henriksen (red.), *Writing and Vocabulary in Foreign Language Acquisition*. Copenhagen: Museum Tusculanum, blz. 129-140.
- Nagy, W., en P. Herman (1987), Breadth and depth of vocabulary knowledge: Implications for acquisition and instruction. In M. McKeown en M. Curtiss (red.), *The nature of vocabulary acquisition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, blz. 19-35.
- Sinclair, J. (1991), *Corpus, concordance, collocation: Describing English language*. Oxford: Oxford University Press.
- Skehan, P. (1998), *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Staehr, L.S. (2008), Vocabulary size and the skills of listening, reading and writing. In: *Language Learning Journal*, 36-2, blz. 139-152.
- Wilkins, David A. (1972), *Linguistics in Language Teaching*. Cambridge, MA: MIT Press.

June Eyckmans is docent aan de vakgroep Vertalen, Tolken en Communicatie (VTC) van de Universiteit Gent en coördinator van de onderzoeksgroep GOLLD (Ghent On Language Learning and Didactics). Griet Boone is praktijkassistent Duits aan de vakgroep Vertalen, Tolken en Communicatie (VTC) van de Universiteit Gent. e-mail: june.eyckmans@ugent.be en griet.boone@ugent.be

West-Vlaams voor vluchtelingen, met 5 grammaticaregels ter inburgering

Bert Cappelle

Het West-Vlaams wordt in Unesco's atlas van bedreigde talen in de wereld als kwetsbaar bestempeld. Er zijn wel nog anderhalf miljoen sprekers, maar met de recente instroom van vluchtelingen in onze kustprovincie kan je geen risico nemen. Van de gouverneur mogen we illegalen geen voedsel bedelen omdat dit alleen maar nog meer vluchtelingen aantrekt, als betrof het meeuwen op het strand. Maar kunnen we ze geen lessen West-Vlaams geven? Want al willen de meeste vluchtelingen West-Vlaanderen snel verlaten om de levensgevaarlijke oversteek naar Engeland te wagen, sommigen zijn misschien hier om te blijven.

Radiomaker Jan Hautekiet wil aan de 'heilige drieuldigheid bed-bad-brood', het basisrecht 'bord' toevoegen, 'als symbool voor behoorlijk onderwijs'. Ik stel daarom een globaal actieplan voor ter bevordering van de West-Vlaamse taalinburgering. Dat plan behelst het gratis uitdelen van de wereldwijd gehypte T-shirts van 'West Flemish for Beginners', met opschriften als AWESOME MEANS BREATH, ASSES MEANS BRAINS, EIGHT? MEANS GET IT? EN DUST MEANS THIRSTY (ook al klopt dat niet helemaal). Wim Opbroeck moet natuurlijk computerlessen geven ('Kere ke were!') en in de pauzes mogen de cursisten op YouTube de filmpjes liken van internetfenomeen G Goran, bekend van de monsterhit 'Pret & Roapn'. Er komen verplichte kijknamiddagen voor de tv-reeksen 'Eigen Kweek' (seizoen 1 en 2) en 'Bevergem'. Verder worden smartphones uitgedeeld met de populaire app 'Iedereen West-Vlaams' en gedownloade muziek van Willem Vermandere, Het Zesde Metaal (met Wannes Cappelle, geen naaste familie van me), Hannelore Bedert (enkel haar liedjes in 't West-Vlaams), 't Hof van Commerce (met Flip Kowlier), Flip Kowlier (met hemzelf) en andere Brihangs. Wat niet mag ontbreken, om het brede scala van onze normen en waarden te leren appreciëren, zijn een bloemlezing volkse Bazielmoppen en een introductie tot Johnny Turbo, O'djavel, Preuteleute en 't Westvlams Gemiengeld Vintekoor.

Maar de vluchtelingen moeten daarnaast ook duchtige lessen West-Vlaamse grammatica krijgen. Ik geef hier, ten behoeve van de vrijwilliger-lesgever, enkele aanzetten voor de opbouw van zo'n spraakunstles. Idealiter werk je met authentiek materiaal. Aan één welgekozen zin kan je gemakkelijk een hele les ophangen. Neem bijvoorbeeld de volgende uitspraak van Freddy De Vadder, in een radiospotje voor live gelegenheidscommentaar bij een match Club-Anderlecht op Play Sports, over zijn collega-voetbalcommentator Filip Joos:

” En waarom dat 'n ém commentaar meug geven, 't i gin mins die da' verstoat.

Regel 1: Voeg een onderschikkend **da(t)** toe _ _ _ _ _

Zeg niet: *Waarom hij commentaar mag geven ...*, maar wel: **Waarom dat** 'n ém commentaar meug geven ... . Zeg niet: *Ik vraag me af wie er zal komen*, maar wel: 'k vroagen m'n af (of: 'k witsoender) **wien dat** er go komn. Zeg niet: *'t Is niet zoals ik gedacht had*, maar wel: 't Is nie **lik (of) da** 'k gepeisd 'an. Enkel na de voegwoorden *omda(t)*, *achter da(t)* ('nadat'), *vorda(t)* en *met da(t)* ('aangezien') is er natuurlijk geen extra *da(t)* nodig, evenmin als na *o(t)* ('als', 'toen'). Nog voorbeelden:

” Je wit gie zeker(st) nie **oeveel zijr dat** dat doet? ('... hoeveel pijn dat doet?')
Binst da je do toch ziet, vraagt e ki **woarmee** (of: **me' wa'/'wuk) da'** se zoe gedieënd zien vo kestdag. ('Terwijl je daar toch bent, vraag eens wat ze zou willen voor Kerstmis')

Deze regel is ook van toepassing in vele andere dialecten en komt dus handig van pas als de vluchteling zich buiten West-Vlaanderen begeeft. Maar let op: in sommige andere dialecten verschijnt *dat* ook na *die*, wat in het West-Vlaams uitgesloten is. Uitingen als *Gij hebt echt de schoonste tetjes die dat er zijn*, gehoord op het Vierprogramma *Auwch*_, moet je in het West-Vlaams vervangen door ... *de schonste tetjes die der zien* of ... *de schonste tetjes dat der zien*, of dan nog beter door ... *de schonste tetjes dan der zien*_, zoals regel 2 ons leert.

Regel 2: Vervoeg **da(t)** en **o(t)** _ _ _ _ _

Menig minnaar van het West-Vlaams maakt buitenstaanders wijs dat *ja* en *nee* in West-Vlaanderen als werkwoorden worden vervoegd: *joak*, *joaj* (*joach*), *jaaj* (*joan*)/*joas*/*joat*, enzovoort, en ook *nink* (*neek*), *neej* (*neech*), enzovoort. Dat is misschien lolig om af te ratelen, maar met vervoeging heeft dit weinig te maken. Het

gaat hier gewoon om vastgroeiing van voornaamwoorden aan *ja* en *nee*, te vergelijken met 'tags' in het Engels (*Yes I do, No you don't*, enz.) maar dan zonder het werkwoord erbij, al hoor je in het West-Vlaams ook weerleggingen als *ja 'k doe, ja g'en doet, 't doet 't doet* (wat klinkt als *toetoet*), enzoverder, eigenaardig genoeg nooit met *nee*. Interessanter, want linguïstisch een rariteit, is dat het voegwoord *da(t)*, dat we ondertussen kennen, en het voegwoord *o(t)* ('als', 'toen') werkelijk kunnen worden vervoegd, net zoals een werkwoord als *gaan* voorafgaand aan het onderwerp:

” *da(n)* 'k / *o(n)* 'k (vgl. *go(n)* 'k)
da j(e) / *o j(e)* (vgl. *go j(e)*)
dat 'n/ie / *ot* 'n/ie (vgl. *got* 'n/ie)
dan we / *on* we (vgl. *gon* we)
da j(e) / *o j(e)* (vgl. *go j(e)*)
dan ze / *on* ze (vgl. *gon* ze)

Opmerking één: de regel geldt ook voor de samenstellingen *deurda(t)*, *omda(t)* en *vorda(t)*. Opmerking twee: de vrouwelijke vorm enkelvoud klinkt als *dasse* en *osse* (vgl. *gosse*), en het is door de onderliggende *t* van *da(t)* en *o(t)* dat we de verstemlozing van *ze* tot *se* kunnen verklaren. *Dasse* komt trouwens meer en meer als meervoudsvorm voor (i.p.v. *dan* ze), maar dit mogen we niet zomaar goedkeuren! Opmerking drie: voor de derde persoon onzijdig hebben we *dat* 't en *ot* 't, maar die versmelten tot *dat* en *ot*, net als bij het werkwoord (vgl. *Got gaan?* 'Zal 't gaan?'). Opmerking vier: *dan* we en *on* we worden meestal uitgesproken als *damme* en *omme*, net zoals *gon* we normaal als *gomme* klinkt, met een *h*-klank vooraan uiteraard.

Regel 3: Wees niet zuinig met je subjects-vormen

In het West-Vlaams, net als in andere Vlaamse dialecten, mag of moet je een persoonlijk voornaamwoord als onderwerp verdubbelen, verdrievoudigen of mogelijk zelfs verviervoudigen met allerhande ondersteunende vormen, zoals al bleek uit *Waarom dat 'n ém ...*. Een illustratie met weerleggingen van *te laat zijn*:

” *mo 'k zie(n)* 'k *ik* niet te loate
mo je/ge zie gie niet te loate
mo j'is t ie em niet te loate
mo z'is zie niet te loate
mo 't is 't 'et niet te loate
mo me/we zien wie(n)der niet te loate
mo je/ge zie(t) gie(n)der niet te loate
mo ze zien zie(n)der niet te loate

Regel 4: Gebruik geen er in het West-Vlaams

In het West-Vlaams is er geen *er*, wel 't ('*t i gin mins die da*' verstoat, 'er is geen mens ...'), *ter* (*Is ter* etwa, 'Scheelt er iets?') of *der* ('*k Zoaten der stief mee in*, 'Ik zat er erg mee in'). Het lijkt misschien wel alsof we in *Ze zat der lik stief mee in* een *er* horen, maar dat komt doordat de beginklank van *der* assimileert met de *t* van *zat*. Oefen vooral op 't:

” 't *is nieët an te doeën* ('er is niks aan te doen')
't *sto woater in de kelder* ('er staat water in de kelder', ook gezegd als iemands broekpijpen te kort zijn)

Regel 5: Plaats de zinstopic liefst buiten de zin

De zinstopic is datgene waar de zin over gaat. Dat is niet noodzakelijk het grammaticaal onderwerp. Dit kun je zien aan De Vadders zin hierboven: *woarom dat 'n ém commentoar meug geven* heeft de functie van lijdend voorwerp (van het werkwoord *verstoan* in de betreffende bijzin). Deze brok inhoud is iets waar De Vadder dan iets over kwijt wil, namelijk dat dit hem een raadsel is. Maar De Vadder plaatst zijn topic netjes buiten de zin, wat de voorkeursplaats is voor een topic in het West-Vlaams. In de zin zelf zit je dan wel met een gat, dat je moet opvullen met het voornaamwoord *da(t)* (... '*t i gin mins die da* verstoat). Ook als de topic de functie heeft van grammaticaal onderwerp kun je die in isolement plaatsen en in de zin vervangen door een voornaamwoord. Een mooi voorbeeld komt uit het lekkere nummer 'De Zji' van Ertebrekers (ook met Flip Kowlier):

” *Carla* [pauze], *ze* moeste met eurne kljin ['met haar kleine'] *no de klinieke hé vandoage ...*

Ik onderzoek trouwens nog hoe haalbaar en wenselijk het is dat kandidaat-West-Vlamingen 'De Zji' kunnen meezingen en -rappen voor hun inburgeringstest.

Bert Cappelle, uit Brugge, is docent en onderzoeker Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Een bemerkwaardige taalfout

Sara Van Daele

Op 24 september 2015 stapte ik voor het eerst een lokaal op de tweede verdieping van de Leuvense letterenfaculteit binnen. In dat lokaal zou ik tijdens het semester dat volgde, wekelijks vier uur doorbrengen met 'mijn' studenten. Als kersverse assistent Nederlandse taalbeheersing stortte ik mij met klamme handjes en knikkende knieën in een wervelende taaldraaikolk.

Taalfouten die geen fouten zijn _ _ _ _ _

Tijdens mijn eerste maanden als praktijkassistent Nederlandse taalbeheersing werd mijn taalgevoel voortdurend geprikkeld en uitgedaagd. Ik was de bevoorrechte getuige van de prachtigste taalfouten. Ze *fouten* noemen is haast een zonde. 'Een taalbeheerser die fouten geen fouten durft te noemen, daar scheelt iets mee', hoor ik u denken. Als ik u vertel over welke *fouten* – laten we ze voor het gemak maar zo noemen – ik het heb, zult u mij wel begrijpen.

Mijn verhaal begint bij mijn kantoorgenoot Marieke. U zult haar wellicht nog wel vaker tegenkomen, aangezien ik haar vaker zie dan mijn eigen lief. Marieke begeleidt masterproeven voor studenten bedrijfscommunicatie. Ze stelt altijd erg interessante onderwerpen voor en voor de meeste van die onderwerpen is het dan ook vechten geblazen. Meerdere studenten kunnen zich immers inschrijven voor eenzelfde onderwerp. Achteraf moeten ze zich onderscheiden met een goede motivatiebrief. Hoe je zo'n motivatiebrief – ofwel sollicitatiebrief – schrijft, is stof voor een ander *Broodje taal*. In dit stukje wil ik het hebben over één specifieke brief. Een studente was namelijk zo geïnteresseerd in een onderwerp dat de gangbare uitdrukkingen voor die interesse niet meer voldeden. Zo vond ze bepaalde vaststellingen zeer *bemerkwaardig*. Over het onderwerp dat Marieke voorstelde, was ze dan weer *laaiend positief*.

'De goede stijl', wat is dat? _ _ _ _ _

U voelt intuïtief meteen aan dat er iets niet klopt met die zinnen. Tegelijkertijd voelt u aan wat de studente bedoelde. Ze was gewoon heel erg enthousiast en ze had toch wel een aantal vragen bij het onderzoeksvoorstel, die het opmerken waard waren. Begint u te begrijpen waar ik heen wil met mijn *fouten die geen fouten zijn*? Er is natuurlijk iets aan de hand, maar brengt de taalfout de betekenis in het gedrang? Helemaal niet.

Wat onze enthousiaste studente tot tweemaal toe op het blad heeft weten te zetten, is eerder een stijlfout dan een taalfout. Zo'n stijlfout is volgens *Onze Taal* een 'fout tegen de goede stijl'. Daar was u zelf ook wel achter gekomen. Veel schiet u met die definitie dus niet op. Laten we het nog eens proberen. Een stijlfout is een fout die eigenlijk geen fout is. ('Daar gaat ze weer, met haar fouten die geen fouten zijn', denkt u dan). Stijlfouten zijn afwijkingen van stilistische conventies, die toegestaan zijn als ze goed gedoseerd zijn. Een welgemikte passie is zeker en vast nuttig, maar zet er een in elke zin en het wordt storend. Andere stilistische fouten kun je dan weer opzettelijk maken, om een bepaald stilistisch effect te bereiken. En wat onze studente op het blad heeft gezet, is zo'n voorbeeld van een stijlfout die je om stilistische redenen kunt gebruiken.

De stijlfout waar we het hier over hebben, is een contaminatie. Volgens *Van Dale* is een contaminatie 'een stijlfout waarbij betekenisverwante woorden of uitdrukkingen verhaspeld worden, met als resultaat een nieuw woord of een nieuwe uitdrukking'. Denk daarbij bijvoorbeeld aan *opnoteren* (van *opschrijven* en *noteren*) of, het typische voorbeeld, *duur kosten* (van *duur zijn* en *veel kosten*).

Bemerkwaardig

Laten we dat even toepassen op ons eerste voorbeeld, *bemerkwaardig*. U kunt vanzelfsprekend bepaalde dingen *bemerken*. Volgens *Van Dale* betekent dat woord 'gewaarworden, bespeuren, zien'. Als u vindt dat die dingen echt wel *het bemerken waard(ig)* zijn, en dat vond onze studente duidelijk over haar onderzoeksvoorstel, dan noemt u die echter niet *bemerkwaardig*. Voor zulke dingen heeft het Nederlands een ander woord: *merkwaardig*. *Merkwaardig* betekent volgens *Van Dale* 'zo, dat men erop let, er kennis van neemt; belangrijk, buitengewoon, opmerkelijk', of ook nog 'wonderlijk, curieus'. Dat is exact de betekenis die de studente beoogde. Waarom gebruikte ze dan de nieuwvorming *bemerkwaardig* in plaats van het meer gebruikelijke *merkwaardig*?

Het nieuwvormingsproces waar we getuige van zijn, is niet zo vreemd. We zien immers hetzelfde proces bij het bestaande woord *opmerkenswaardig*. Volgens *Van Dale* betekent dat: 'waardig opgemerkt te worden, opmerkelijk'. Het *opmerken waard(ig)* dus. Iets kan ook het *bemerken waard(ig)* zijn: *bemerkwaardig* dus. *Bemerken* en *opmerken* zijn twee woorden met een erg verwante betekenis, maar met een ander woordvormingsproces voor hun respectieve afleidingen. Wat heeft de studente dus gedaan? Ze heeft het afleidingsproces van het ene woord toegepast op het andere (betekenisverwante) woord. Daardoor is een, niet eens zo onlogische, verhaspeling ontstaan.

Laiend positief

Contaminatie één is verklaard, maar hoe zit het met die andere verhaspeling, *laiend positief*? U herkent daarin zonder twijfel de iets meer gebruikelijke uitdrukking *laiend enthousiast*. Die uitdrukking is ook in *Van Dale* opgenomen, onder het lemma *laiend*. *Laiend* betekent, in de figuurlijke vorm, 'hevig, erg'. Volgens het woordenboek kan je ook zeggen dat je *laiend kwaad* bent, maar dat is dan weer 'niet algemeen'. *Laiend enthousiast* is duidelijk een zeer gebruikelijke woordcombinatie, als die zelfs een plaatsje in *Van Dale* verdient. We kunnen die combinatie echter geen vaste uitdrukking noemen.

Van Dale maakt een onderscheid tussen idiomen en collocaties. Een idioom is een vaste uitdrukking, waarbij een figuurlijke betekenis ontstaat door de combinatie van woorden. Een voorbeeld van zo'n idioom is *steen en been klagen*. In die uitdrukking heeft de betekenis van de afzonderlijke delen nog weinig te maken met de betekenis van het geheel. Een collocatie is dan weer een vaste verbinding, wat wil zeggen dat de woorden in de collocatie regelmatig samen voorkomen. *Laiend enthousiast* is zo'n collocatie. De twee woorden, *laiend* en *enthousiast*, komen vaak in elkaars buurt voor, maar de betekenis van het geheel is nog perfect af te leiden uit de betekenis van de delen.

Delen van een collocatie komen dus vaak samen voor, maar het geheel dat ze samen vormen is niet onwrikbaar. Dat is vaak wel het geval bij idiomen. U kunt bijvoorbeeld niet *been en steen klagen* of *rots en bot klagen*. Bij collocaties zijn zulke variaties op hetzelfde thema wel mogelijk. Iemand kan dus perfect *laiend positief* zijn. De combinatie is echter wel minder gebruikelijk dan *laiend enthousiast*. Dat zien we al snel na de – ahum – ontegensprekelijke Googletest: *laiend positief* levert slechts een 800-tal resultaten op, terwijl de teller voor *laiend enthousiast* op 127.000 springt. Een echte taalfout is *laiend positief* dus niet, maar *bemerkwaardig* is het zeker wel.

Bemerkwaardig en *laiend positief* zijn dus twee opmerkelijke stijlsprongen met een ietwat andere achtergrond. In het eerste geval gaat het om een opmerkenswaardig woordvormingsproces. In het tweede geval zijn we getuige van een ongewone collocatie. Mijn oordeel? *Laiend positief* is geenszins fout. Hoogstens is de combinatie ongebruikelijk en op zijn minst creatief te noemen. *Bemerkwaardig* gaat al iets meer in de richting van een echte fout, al neem ik ook daarbij het woord *fout* niet graag in de mond. Ook bij dat woord vindt immers een wonderbaarlijk woordvormingsproces plaats. En zo lang de anonieme studente haar enthousiasme met verve kan overbrengen, is er toch geen probleem?

Sara Van Daele doceert als praktijkassistent Nederlandse taalbeheersing en Nederlandse bedrijfscommunicatie aan de KU Leuven.

e-mail: sara.vandaele@kuleuven.be

We spreken allemaal een beetje gebarentaal

Steven Schoonjans

Als we spreken, doen we veel meer dan alleen maar klanken produceren. Een groot deel van onze boodschap zit niet in onze woorden, maar in de bewegingen die we maken terwijl we spreken. Opvallend is dat deze bewegingen, waar we ons vaak helemaal niet bewust van zijn, sterke overeenkomsten vertonen met wat we in gebarentaal terugvinden.

Hebt u wel eens mensen geobserveerd terwijl ze praten? Dan is het u ongetwijfeld opgevallen dat we zelden onbeweeglijk stil blijven staan tijdens het praten: we spreken niet alleen met onze mond, maar met ons hele lichaam. Gelaatsexpressie kan veel zeggen over iemands emoties, maar ook over hoe we een bepaalde taaluiting moeten interpreteren. Vlaams minister Philippe Muyters maakt bijvoorbeeld veel gebruik van zijn wenkbrauwen om informatie te beklemtonen of in vraag te stellen. Maar ook de bewegingen die we met onze handen en ons hoofd maken (onze 'gestiek'), spelen een grote rol bij talige communicatie.

Gestiek en gebaren

Misschien kent u wel de Facebook-meme 'Not sure if sign language interpreter or Italian person speaking normally.' Dat hier naar een Italiaan verwezen wordt, is geen toeval: het stereotype wil immers dat Zuid-Europeanen (en in het bijzonder Spanjaarden en Italianen) veel meer gesticuleren dan wij. Nu, zoals dat wel vaker gaat met stereotypes is ook dit niet helemaal waar: uit eerder onderzoek (o.a. Müller 1998) is gebleken dat Zuid-Europeanen niet meer gesticuleren dan wij; hun gestiek valt gewoon meer op, onder andere omdat ze grotere en uitbundigere bewegingen maken dan wij.

De vergelijking met een gebarentolk is ongetwijfeld grappig bedoeld, maar toch minder gek dan je misschien zou denken. Als we onze gestiek van naderbij bekijken, vinden we immers interessante gelijkenissen met wat er in gebarentaal gebeurt. Het duidelijkst is dat te zien bij gestiek die naar concrete objecten of handelingen verwijst. Als iemand vertelt dat hij aan het fietsen was, zal hij heel vaak spontaan met zijn vuisten een draaibeweging maken die de beweging van de voeten op de trappers weergeeft, en laat net dat in heel wat gebarentalen (waaronder de Vlaamse en de Duitse) het gebaar (of een van de gebaren) voor 'fietsen' zijn.

FIETSEN in DGS

Maar ook als we naar meer abstracte, pragmatische betekenissen gaan kijken, vinden we zulke gelijkenissen. Concreet zal dat in het verdere verloop van deze bijdrage geïllustreerd worden aan de hand van het fenomeen dat we in de taalkunde 'schakering' (of met een leenwoord uit het Engels 'downtoning') noemen, d.w.z. het toevoegen van een subjectieve nuance aan een uiting.

Gezien mijn eigen onderzoeksachtergrond is de volgende beschrijving vooral gebaseerd op de patronen die we vinden in het Duits (als gesproken taal) en in Duitse Gebarentaal (DGS, wat staat voor 'Deutsche Gebärdensprache'), maar uit eerste observaties valt af te leiden dat deze beschrijving op z'n minst voor een groot stuk naar de situatie voor het Nederlands en Vlaamse Gebarentaal (VGT) te extrapoleren valt.

Hoofdschudden: meer dan zomaar een negatie

Vraag aan mensen welke betekenis ze met hoofdschudden verbinden, en de kans is heel groot dat je 'neen' als antwoord krijgt. Dit is in onze westerse culturen behoorlijk algemeen, en het hoeft dan ook niet te verbazen dat ook in VGT en DGS, net als in

het Nederlands en het Duits, genegeerde zinnen normaliter van een hoofdschudden vergezeld gaan. Meer zelfs: in een aantal gebarentalen, waaronder VGT en DGS, kun je een zin ook alleen door middel van het hoofdschudden negeren, zonder gebruik te maken van een gebaar voor 'niet' of 'geen', terwijl er in het Nederlands en het Duits wel een negatiewoord moet staan; hooguit bij het antwoord op een ja-nee-vraag kunnen we de 'neen/nein' weglaten en onze ontkenning alleen door middel van gestiek uitdrukken.

Waar mensen zich over het algemeen minder bewust van zijn, is dat we ook in andere contexten het hoofd schudden – contexten waarin er op het eerste gezicht helemaal niets genegeerd lijkt te worden. In het Duits blijkt er bijvoorbeeld een behoorlijk sterke correlatie te bestaan tussen hoofdschudden en het gebruik van het modale partikel *einfach*, en ook bij de Nederlandse tegenhangers van *einfach*, *gewoon(weg)* en *simpelweg*, is het schudden van het hoofd geen zeldzaamheid. We spreken dan over contexten als *das ist einfach so* ('dat is gewoon zo') en *das war einfach wunderbar* ('dat was gewoonweg prachtig'). Dat we hier een hoofdschudden gebruiken, is op zich niet zo verwonderlijk, want naast zijn expliciet negerende functie kan een hoofdschudden ook gebruikt worden met dezelfde betekenis als *einfach/gewoonweg*, namelijk aangeven dat volgens de spreker de boodschap evident is of niet ter discussie staat (Kendon 2002 spreekt hier trouwens van een 'impliciete negatie', omdat je door het markeren van de boodschap als niet ter discussie staand tegelijk alle mogelijke alternatieven ontkent, en verklaart zo het gebruik van het hoofdschudden in deze contexten). Opvallend is dat in tegenstelling tot het expliciet negerende hoofdschudden dit 'einfach-hoofdschudden' een uiting ook als evident kan markeren zonder dat er een evidentiemarkerend woord zoals *einfach/gewoonweg* is.

Dit hoofdschudden in evidentiecontexten vinden we niet alleen in het Duits en het Nederlands: ook in DGS kunnen gebaarders een uiting als niet ter discussie staand markeren door middel van een hoofdschudden. Is er dan geen verwarring met het expliciet negerende hoofdschudden? Normaliter niet: doorgaans zijn er wel andere elementen waaruit af te leiden valt of het hoofdschudden expliciet dan wel impliciet negerend is (context, gelaatsuitdrukking, aanwezigheid van een negerend of evidentiemarkerend woord/gebaar enz.), maar daarenboven lijkt er ook in de beweging een verschil te zitten. Zowel in het Duits als in DGS is er bij het expliciet negerende hoofdschudden veel variatie mogelijk in de amplitude (d.w.z. de 'grootte' van de beweging), terwijl het 'einfach-hoofdschudden' over het algemeen een behoorlijk kleine, subtiele beweging is.

Knikken als waarheidsmarkeerder _ _ _ _

Bij het hoofdschudden vinden we dus interessante overeenkomsten tussen gesproken taal en gebarentaal, maar hoe zit het

met de tegenhanger van het hoofdschudden, het knikken? Ook daar blijkt er meer aan de hand te zijn.

Knikken kennen we allemaal als de beweging die we gebruiken om een bevestigend antwoord te geven, al dan niet samen met het woord *ja*. Het hoeft ongetwijfeld niet te verbazen dat ook in gebarentalen bevestigende antwoorden veelal van een knikken vergezeld gaan. Maar net als het hoofdschudden kan ook het knikken meer dan alleen een ja-nee-vraag beantwoorden. Het is geen zeldzaamheid dat mensen knikken terwijl ze een mededelende zin (zonder ontkenning) uiten, zelfs als die niet als bevestigend antwoord op een voorafgaande ja-nee-vraag fungeert. Ook hier heeft het knikken een bevestigende functie. Nu is het weliswaar zo dat van sprekers eigenlijk verwacht wordt dat ze, om een constructieve bijdrage tot de communicatie te leveren, informatie geven waar ze zelf achter staan (dit noemen we in de pragmatiek 'Grice' maxime van kwaliteit'), maar dit kunnen ze nog extra in de verf zetten door tijdens de uiting te knikken. Door te knikken onderstreept de spreker dus nog eens extra dat zijn uiting waar is (of althans dat hij ze zelf voor waar houdt) en met andere woorden geen tegenspraak verwacht.

Net als het evidentiemarkerende hoofdschudden vinden we dit waarheidsmarkerende knikken zowel in het Duits als in DGS terug. Bovendien tendeert dit knikken, net als het evidentiegelerde hoofdschudden, zowel in het Duits als in DGS naar een eerder subtiele realisatie: terwijl het knikken als positief antwoord meer variatie in amplitude vertoont en doorgaans duidelijk waarneembaar is, is er bij het waarheidsmarkerende knikken een duidelijke tendens naar eerder kleine bewegingen.

Hoofdgestiek in vragen _ _ _ _ _

Uiteraard zijn met dit korte overzichtje niet alle gebruiks-mogelijkheden van knikken en hoofdschudden afgedekt. In gebarentalen kan een kortstondig knikken tijdens een uiteenzetting bijvoorbeeld ook ingezet worden als een soort discourse marker, met een functie als 'weet je wie/wat ik bedoel?' of 'volg je nog?', net zoals we dat in gesproken taal ook kunnen uitdrukken met een 'ja?' aan het eind van onze zin. Maar er is meer: ook tijdens volwaardige ja-nee-vragen kunnen sprekers knikken om een indicatie te geven van het antwoord dat ze verwachten. Een voorbeeldje uit mijn Duitse data kan enigszins vrij vertaald worden als 'Mogen we dan eens proeven?' Door tijdens deze vraag (opnieuw eerder subtiel) te knikken, geeft de spreker aan dat hij op een positief antwoord hoopt. Ook dit blijkt een normaal fenomeen te zijn in DGS.

In hoeverre het hoofdschudden analoog gebruikt kan worden om een negatieve antwoordverwachting uit te drukken, is nog verder te onderzoeken. Het lijkt erg plausibel, maar mijn data geven hier geen uitsluitsel over. Wat wel opvalt, is dat sprekers, zowel in het Duits als in DGS, vaak hun hoofd schudden bij vraagwoordvragen.

Dit is op zich niet zo vreemd: doorgaans weet iemand die een vraag stelt het antwoord niet. Deze 'ik weet het niet'-nuance verklaart dan dat we ook bij vraagwoordvragen een impliciete negatie in de vorm van een (opnieuw doorgaans eerder subtiel) hoofdschudden vinden. Interessant is dat we ook deze vorm van impliciete negatie zowel in gesproken talen als in gebarentalen vinden.

Ook buiten het hoofd: schouders ophalen

Tot dusver hebben we het alleen over hoofdgestiek gehad, maar dit verhaal gaat ook op voor andere vormen van gestiek. De net vermelde 'ik weet het niet'-nuance biedt een mooi aanknopingspunt om dit te illustreren, want typisch verbinden mensen de betekenis 'ik weet het niet' met een andere beweging, namelijk het ophalen van de schouders.

Maar net zoals hoofdschudden meer is dan een zuivere (expliciete) negatie en knikken meer dan een bevestigend antwoord, is ook het ophalen van de schouders meer dan een teken van onwetendheid: het kan ook gebruikt worden met andere betekenissen die hierboven voor het hoofdschudden werden besproken. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat het ophalen van de schouders en het schudden van het hoofd vaak samen voorkomen, al kunnen ze ook los van elkaar gebruikt worden om aan te geven dat de spreker het gezegde als evident of niet ter discussie staand beschouwt. Als een spreker bijvoorbeeld tijdens de elliptische (d.w.z. uit grammaticaal oogpunt eigenlijk onvolledige) uitspraak *Pech gehabt* ('pech gehad') zijn schouders ophaalt, dan markeert hij daarmee dat er volgens hem niet veel meer over te zeggen valt: het was een kwestie van pech en daarmee is de discussie gesloten. Ook dit gebruik van het ophalen van de schouders vinden we in DGS terug, en dat zowel in op zichzelf staande gevallen als in combinatie met hoofdschudden.

Besluit

Uit dit korte overzichtje mag duidelijk geworden zijn dat veel van de bewegingen die wij maken terwijl we spreken, eigenlijk niet zo toevallig en niet zo 'ad hoc' zijn als we wel eens denken: er zijn wel degelijk terugkomende patronen in onze gestiek, en die patronen vertonen opvallende gelijkenissen met wat we vinden in gebarentalen. Er bestaat een (helaas nog altijd wijdverspreid) vooroordeel over gebarentalen dat ze minderwaardig zouden zijn omdat ze alleen maar bestaan uit bewegingen zoals wij die ook ad hoc maken wanneer we praten, terwijl het 'edele' gesproken woord, dat primair is en de eigenlijke boodschap uitdrukt, ontbreekt. Zoals dat gaat met vooroordelen, is dit toch niet helemaal een correcte weergave van de feiten: het gesproken woord ontbreekt helemaal niet, het wordt gewoon zonder klank gerealiseerd, in de vorm van de gebaren (met een trouwens volwaardige grammatica). Daarnaast is onze gestiek niet zomaar een hoopje versiersels zonder meer: we kunnen onze gestiek wel degelijk ook gebruiken om bijvoorbeeld

bepaalde nuances uit te drukken, zoals in de bovenvermelde voorbeelden. Gestiek is met andere woorden niet ondergeschikt aan een primair niveau van woorden, integendeel: gestiek is betekenisvol, en er zitten bovendien patronen in, die ook nog eens overeenkomen met wat we in gebarentaal vinden. Om die reden is een van de 'hot topics' in het hedendaagse gebarentaalonderzoek de vraag of we niet moeten uitgaan van een niveau van gestiek bovenop het niveau van de gebaren (die overeenkomen met de gesproken woorden), zoals we dat in gesproken talen vinden. Deze bijdrage is niet de juiste plaats om die discussie te beslechten, maar één ding is dus wel zeker: ook al beseffen we het misschien niet, we spreken allemaal een beetje gebarentaal.

Gebarentalen?

In tegenstelling tot wat mensen die niet echt met gebarentaal bezig zijn wel eens denken, is er niet zoiets als één universele gebarentaal. Toegegeven, we hebben 'International Sign', dat inderdaad tussen mensen met een verschillende afkomst gebruikt wordt, maar voor de meeste doven is dit niet de voertaal voor alledag – vandaar dus dat er in deze bijdrage van twee verschillende gebarentalen gewag gemaakt wordt (Vlaamse en Duitse). Dit is voor deze bijdrage bijzonder relevant omdat de verwantschapsrelaties tussen gebarentalen niet altijd een 'calque' zijn van de situatie bij de gesproken talen uit hetzelfde gebied: in tegenstelling tot Duits en Nederlands (beide Germaanse talen) behoren Duitse en Vlaamse Gebarentaal niet tot dezelfde (gebaren)taalfamilie.

Referenties

Kendon, A. (2002). Some uses of the head shake. In: *Gesture* 8, blz.147-182.

Müller, C. (1998), *Redebegleitende Gesten: Kulturgeschichte – Theorie – Sprachvergleich*. Berlijn: Berlin Verlag Arno Spitz.

Steven Schoonjans is postdoctoraal onderzoeker van FWO-Vlaanderen aan de KU Leuven. Zijn centrale onderzoeksthema is de verbale en non-verbale uitdrukking van zogenoemde 'schakerende' nuances (zoals in deze bijdrage beschreven) in verschillende talen, met focus op Duits en DGS.

e-mail: steven.schoonjans@kuleuven.be

Als Hildebrant en Gertrud of Roeland en Badelog een kind krijgen ... Over voornaamgeving in de Lage Landen

Fieke Van der Gucht

Tegenwoordig mogen ouders alles kiezen als voornaam, zolang die keuze hun kind maar niet in verlegenheid brengt. Soms gebeurt dat zelfs letterlijk. In 2013 noemden ouders uit de provincie Antwerpen hun dochter Alles! Die vrijwel ongelimiteerde keuzevrijheid geldt nog niet zo erg lang in België. Pas vanaf 1987 heeft de voornamewetgeving een 'Alles mag, behalve ...'-houding aangenomen. Daarvoor schreef de Belgische wet precies het omgekeerde voor: 'Niks mag, behalve voornamen die voorkomen op de gebruikelijke kalenders en voornamen van personen die gekend zijn in de geschiedenis.' Maar ook lang voor de voornaamgeving officieel geregeld was, hielden ouders in de Lage Landen zich aan ongeschreven wetten en modetrends. Dit dossier gaat eerst uitgebreid in op voornaamgeving bij de Germanen, die vanaf de vijfde eeuw in de Lage Landen neerstreken. Daarna focust het, korter ditmaal, op voornaamgeving in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen. Enkele principes van de voornaamgeving worden geïllustreerd aan de hand van twee fictieve koppels die elk een kind verwachten.

Voornamen in de Lage Landen vóór de twaalfde eeuw na Christus: Germaanse namen

18 april 875 – Hoera! Hildebrant en Gertrud krijgen samen een kind. En dat kind moet een (voor)naam krijgen: familienamen zijn nog niet aan de orde. Ook handige voornamenboekjes bestaan nog niet, maar de Germaanse namenvoorraad is gelukkig aanmerkelijk kleiner dan de huidige voornamenstock in Vlaanderen. Toch moeten Hildebrant en Gertrud heel wat knopen doorhakken voor ze een definitieve keuze kunnen maken.

• Uit welke voornamen kunnen Hildebrant en Gertrud kiezen?

Optie 1: Creativiteit troef!

De kans is het grootst dat Hildebrant en Gertrud er, net als de meeste Germanen, voor kiezen om een voornaam bijeen te puzzelen. Zo'n tweedelige, samengestelde voornaam hebben ze overigens zelf: 'Hildebrant' is een combinatie van 'hild' ('strijd') en 'brand' ('vlammend') zwaard') en 'Gertrud' een samenstelling van 'ger' ('speel') met 'drude' ('toevaners') of met 'traut' ('geliefde'). Hun voornamen combineren telkens twee zelfstandige naamwoorden, maar ook andere combinaties zijn mogelijk (zie tabel 1).

Uit de voornaam moet in elk geval duidelijk blijken of Hildebrant en Gertrud een meisje of een jongen gekregen hebben. Eindigt de voornaam op een zelfstandig naamwoord, dan is het tweede deel van de naam een mannelijk woord voor een zoon, een vrouwelijk woord voor een dochter. 'Gerhelm' is dus een jongen, want 'helm' ('de bedekker, de beschermer') is mannelijk; 'Hildegard' is een meisje, want 'gard' is vrouwelijk. 'Gard' betekent 'tuin' of 'takje' en wordt in namen vermoedelijk metaforisch begrepen als 'jonge afstammeling'.

Eindigt de voornaam op een bijvoeglijk naamwoord, dan moet dat tweede deel een 'mannelijke' betekenis hebben voor een zoon en

een 'vrouwelijke' betekenis voor een dochter. Daarin overstijgen de Germanen de clichés niet meteen: alleen jongens krijgen een naam op 'bald' ('dapper, moedig'), alleen meisjes krijgen een naam op 'lindi' ('zacht, teder').

Als Hildebrant en Gertrud niet graag uit de band springen, dan houden ze zich ongetwijfeld ook aan de – ongeschreven – voornamewetten. De twee delen van hun zoons of dochters naam mogen niet rijmen of alliteren: een 'Wald**ald**' en een 'Wald**ward**' kunnen dus niet door de beugel. Maar voor de rest kunnen ze naar hartenlust combineren.

In één handige overzichtstabel wordt dat:

zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord	zoon Dankwin	'dank' + 'win'	'gedachten, geest' + 'vriend' = 'bedachtzame vriend'
	dochter Siburg	'sig' + 'burg'	'overwinning' + 'bescherming' = 'beschermster van de overwinning'
bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord	zoon Baldram	'bald' + 'ram'	'dapper, moedig' + 'raaf' = 'hij, met de eigenschappen van een dappere raaf'. Ter info: de raaf was de heilige vogel van Wodan.
	dochter Liefhild	'lief' + 'hild'	'bemind' + 'strijd, krijg' = 'beminde krijgster'
zelfstandig naamwoord + bijvoeglijk naamwoord	zoon Everhard	'ever' + 'hard'	'everzwijn' + 'sterk' = 'hij, die zo sterk als een everzwijn is'
	dochter Radelind	'raad' + 'lind'	'raad' + 'zacht, zachtmoedig' = 'zij, die zachtmoedig in haar raad is'
bijvoeglijk naamwoord + bijvoeglijk naamwoord	zoon Balderik	'bald' + 'rik'	'dapper, moedig' + 'mchtig' = 'moedig heerser'
	dochter Nerswind	'neer' + 'zwind'	'mannelijk, sterk, dapper' + 'sterk' = 'zij die zo sterk als een man is'

Tabel 1: Deze Germaanse namen zijn teruggevonden in diplomatieke bronnen, annalen, kronieken en heiligenlevens en werden verzameld door o.m. Annelies Somers (2006; 2007), Kees Nieuwenhuijsen (kees.nl) en Olivier van Renswoude (taaldacht.nl)

Optie 2: Bij keuzestress!

Willen Hildebrant en Gertrud een voornaam die niet is samengesteld, dan moeten ze uit aanmerkelijk minder namen kiezen. Eendelige namen zijn immers minder in trek. Het gaat om verwantschapsnamen als 'Manno' ('man') voor een zoon of 'Wiva' ('vrouw') voor een dochter en verder ook om namen die naar een volk verwijzen: zoon 'Franko' is 'een van het Germaanse volk der Franken', dochter 'Saksia' of 'Saskia' is 'een van het Germaanse volk der Saksen'.

Optie 3: Liefkozing voorop!

Hildebrant en Gertrud kunnen er ook voor kiezen om een samengestelde naam in te korten. Zo'n verkorting klinkt heel wat lieflijker voor een klein kind. Zo vervangen koosnamen 'Bert', 'Robbe' en 'Wulf' de langere vormen 'Reginbert', 'Robbrecht' en 'Wulfbold' en is 'Tiebo' een samensmelting van 'thiat' ('volk') met de 'b' van 'bald', 'bert' of 'bern' waaraan een mannelijke uitgang 'o' is toegevoegd.

• Willen Hildebrant en Gertrud hun kind iets toewensen met de voornaam? _ _ _ _ _

Germaanse voornamen zijn voornamelijk samengesteld uit woorden die verwijzen naar roem, eer en algemene deugden, naar familie en verwantschap, naar religie en mythologie of naar dieren. Geloven Hildebrant en Gertrud in de spreuk 'nomen est omen', dan selecteren ze woorddelen waarvan de betekeniscombinatie het nauwst aansluit bij hun wens voor hun dochter of zoon. Toch moet die wensfunctie van voornamen worden genuanceerd. Taalkundigen nemen aan dat de Germanen, zeker vanaf de zevende tot achtste eeuw na Christus, niet altijd afgaan op de betekenis van een voornaam. Dat vermoeden ze door absurde betekeniscombinaties van samengestelde namen als 'Fredegonde'. Die meisjesnaam verbindt immers tegengestelde betekenissen 'frithu' ('vrede') met 'gund' ('oorlog'). In 'Folcward' herkennen we wel de (voorgangers) van de Oudnederlandse woorden 'folc' ('volk') en 'ward' ('hoeder', 'bewaarder'), maar krijgt de zoon van Hildebrant en Gertrud die naam, dan is het dus niet zeker of ze hun zoon het leiderschap over hun volk toewensen. Ter vergelijking: ouders van nu noemen hun kind ook niet noodzakelijkerwijs 'Sofie' omdat ze hopen dat het net als Sophia, de Griekse godin van de wijsheid, een intelligente dochter wordt.

• Hoe belangrijk vinden Hildebrant en Gertrud de familiale band? _ _ _ _ _

Van familienamen is nog geen sprake bij de Germanen. Toch geven ouders graag iets van familiale solidariteit en verwantschap mee in de voornaam van hun kind. Ze vernoemen hun kinderen daarom vaak naar zichzelf of naar een ander familielid. Dat motief in de voornaamgeving heet 'vernoeming' en zal nog eeuwen later een traditie zijn, zelfs lang nadat de familienamen hun intrede hebben gedaan.

Behoren Hildebrant en Gertrud tot de hogere klasse en vinden ze het belangrijk om met de voornaam verwantschap aan te geven, dan geven ze hun kind vaak de volle naam van de vader, en soms ook die van de moeder, de grootvader, de grootmoeder of nog van een ander familielid. De eerste 'zuivere' vernoeming die in de Zuidelijke Nederlanden is teruggevonden, stamt uit 867 na Christus. Toen droeg vader Liudricus zijn voornaam in zijn geheel over op zijn zoon Liudricus. Hebben Hildebrant en Gertrud het minder breed? Dan is de kans groot dat ze de voornaamtrend van de lagere klasse volgen. Ze herhalen de voornaam dan niet, maar combineren hun eigen voornamen (of die van familieleden) met elkaar. Hun zonen kunnen dan 'Gerbrant', 'Trudbrant', 'Hildger', 'Brantger' of 'Trudger' heten, voor dochters kiezen ze 'Hiltrud', 'Brantrud', 'Gerhild', 'Branthild' of 'Trudhild'. Precies dat gebruik, dat oneindig combineren mogelijk maakt, gaat verloren vanaf de tiende eeuw. In de eeuwen die daarop volgen, dienen zich dan ook nieuwe trends in de voornaamgeving aan.

Voornamen in de Lage Landen in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen: christelijk geïnspireerde namen in opmars

24 november 1178 – Hoera! Roeland en zijn vrouw Badelog uit het graafschap Vlaanderen krijgen samen een kind. Ze kunnen hun zoon of dochter uit traditie een Germaanse naam geven. In de twaalfde eeuw gebeurt dat nog bij 42 op de 100 geboortes. Volgen ze de laatste voornaamtrends, dan zoeken ze hun inspiratie in het christendom (35 op de 100 geboortes), kiezen ze een prestigieuze, vorstelijke voornaam (16 op de 100 geboortes) of laten ze zich leiden door helden uit de kruistochten (4 op de 100 baby's) en literaire helden (3 op de 100 baby's). Met die 'modieuze' namen wordt de voornamenstock uitgebreid met Hebreeuwse namen als Johannes, Latijnse namen als Beatrijs en Griekse namen als Eustachius en Margareta. Let wel: er zijn ook vorsten en vorstinnen, kruistochtvaders en romanpersonages die een Germaanse naam dragen. Naamkundigen weten dan niet altijd zeker of ouders hun kind die naam uit traditie dan wel uit bewondering voor de held in kwestie gaven. Opvallend is wel dat vanaf de twaalfde eeuw Germaanse namen die ook gedragen worden door een religieuze, een culturele en/of maatschappelijke held, merkbaar populairder worden.

• Houden Roeland en Badelog van traditie? _

In de loop van de tiende eeuw boeit het speels combineren van woorden tot telkens weer nieuwe voornamen steeds minder ouders in de Zuidelijke Nederlanden. In plaats daarvan geven ze liever hun eigen naam of die van een familielid volledig door aan hun kind. Nieuwe inheemse namen komen er daarom nauwelijks bij. Zelf een nieuwe voornaam samenstellen zit er dus niet meer in voor Roeland en Badelog, maar ze kunnen wel nog steeds een voornaam kiezen uit de geslonken Germaanse voornamenvoorraad.

• Zijn Roeland en Badelog graag mee met de mode?

Roeland en Badelog hoeven niet te treuren: heel wat andere voornamen nemen de plaats van de traditionele voornamen in. Aan hen de keuze door welke helden ze zich laten inspireren!

Optie 1: Religieuze helden

Aan het eind van de elfde eeuw zet de kerk actief in op het herstel van christelijke normen en waarden. Ze dringt erop aan dat ouders hun kinderen snel laten dopen én hun een religieuze naam geven. Door die christianisatie worden religieuze namen vanaf de twaalfde eeuw steeds populairder. Vooral heiligenamen en bijbelse namen uit het Nieuwe Testament zijn geliefd. Zo is er bij de vrouwen de heiligennaam Margareta, naar de heilig verklaarde schutpatrones van barende vrouwen uit de vierde eeuw, en Elisabeth, de bijbelse naam uit het Nieuwe Testament, naar de moeder van Johannes de Doper. Namen uit het Oude Testament als Adam, Isaac, Daniel, Matheus of Judith en Sarah komen ook voor, maar halen de twaalfde-eeuwse top twintig niet (zie tabel 2).

Optie 2: Vorstelijke helden

Roeland en Balog kunnen zich laten inspireren door de namen van vorsten en vorstinnen bij de voornaamkeuze, in de hoop dat het prestige van die voornaam afstraalt op hun zoon of dochter. Zo is Boudewijn razend populair, omdat die naam voortdurend terugkeert bij de Vlaamse graven.

Optie 3: Culturele helden

In de twaalfde eeuw komen idolen nog niet uit de sport-, film- of muziekwereld, zoals acht eeuwen later. Culturele idolen zijn in de eerste plaats bekende kruistochtvaarders: het graafschap Vlaanderen neemt actief deel aan de middeleeuwse kruistochten. Zo komt het dat Gilbert in de top twintig van populairste voornamen staat, naar een bekende kruisvaarder onder Lodewijk VII. Roeland en Badelog kunnen zich in de tweede plaats laten leiden door personages uit middeleeuwse verhalen die mondeling worden doorgegeven en later ook worden opgetekend. Roeland zelf heeft zijn voornaam van het 'Chanson de Roland', dat het relaas doet van de slag bij Roncevaux. Het eigenlijke werk wordt op het einde van de elfde eeuw geschreven, maar de orale traditie is veel ouder. Andere literaire voornamen, die de top twintig helaas niet halen, zijn Iwein of Walewein, naar helden uit de Arthurromans; Alexander, Achilles of Caesar, naar helden uit romans over de oudheid; en Eggerik en Olivier, naar helden uit de Karelromans. Dochters, tot slot, krijgen zelden een culturele voornaam, omdat er weinig tot geen literaire heldinnen of vrouwelijke kruisvaarders bestaan.

	Jongens	Meisjes		Jongens	Meisjes
1	Walter	Emma	11	Diederik	Gisela
2	Boudewijn	Mathilde	12	Zeger	Elisabeth
3	Willem	Geertrui	13	Simon	Beatrijs
4	Hugo	Margareta	14	Arnulf	Heile
5	Gerard	Berta	15	Radolf	Agnes
6	Robrecht	Ava	16	Arnout	Mabilia
7	Johannes	Ermengard	17	Reinier	Adelisa
8	Hendrik	Heilewif	18	Eustachius	Oda
9	Goswijn	Heilewidis	19	Rutger	Alis
10	Lambert	Hildegard	20	Gilbert	Adela

Tabel 2: De twintig meest voorkomende voornamen uit de twaalfde eeuw in het graafschap Vlaanderen. Ze zijn teruggevonden in oorkonden, cijnsboeken en andere officiële of administratieve documenten en werden verzameld door Annelies Somers (2006).

Referenties

Ebeling, R.A. (1993), *Voor- en familienamen in Nederland: geschiedenis, verspreiding, vorm en gebruik*. 's Gravenhage: Centraal Bureau voor Genealogie.

Somers, A. (2006), *'Nomina nuda tenemus?': voornaamgeving in het graafschap Vlaanderen in de twaalfde eeuw*. Universiteit Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

Somers, A. (2007), 'Voornaamgeving in het graafschap Vlaanderen in de twaalfde eeuw: bevindingen van een ontmoeting tussen onomastiek en sociale geschiedenis'. In: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 10, blz. 47-93.

Websites

- www.meertens.knaw.nl/voornamen/vnb (geraadpleegd op 16-12-2015)
> Nederlandse Voornamen Databank, Meertens Instituut. Die databank is gebaseerd op de editie uit 2000 van de Prisma Voornamen, samengesteld door dr. J. van der Schaar, bewerkt door dr. Doreen Gerritzen (Utrecht: Het Spectrum).
- www.vernoeming.nl/ (geraadpleegd op 16 december 2015)
> website van naamkundige Maarten van der Meer, die ook aandacht besteedt aan Vlaamse voornamen.
- www.taaldacht.nl/ (bijdrage over Germaanse namen op <http://taaldacht.nl/germaanse-namen/>, geraadpleegd op 16 december 2015)
> website over de Nederlandse taal van Olivier van Renswoude, met bijdragen van Kasper Nijssen.
- www.kees.nl (geraadpleegd op 16 december 2015)
> website van Kees Nieuwenhuijsen die onderzoek deed naar middeleeuwse namen in de Lage Landen
- www.kindengezin.be (geraadpleegd op 16 december 2015)
> website met een voornamendatabank voor België, van 2005 tot nu.

*Als Taalonthaal-medewerker aan de Universiteit Gent doceert Fieke Van der Gucht academisch Nederlands en geeft ze studenten taal- en tekstadvies op maat. Daarnaast is ze freelance eindredacteur en copywriter.
e-mail: fieke.vandergucht@ugent.be*

{Taalkronkels}

O-ver-taal-en

Stefaan Sonck

Als Brusselaar ervaar ik dagelijks met bijzondere belangstelling de gelijkenissen en de verschillen tussen het Nederlands en het Frans. Wie al eens moet vertalen, weet het meteen: geen moeilijker klus dan uitdrukkingen, spreekwoorden of gezegden overzetten.

Ja, soms hoeft je niet ver te zoeken. Ook Franstaligen redden de meubelen (*sauver les meubles*), leven op grote voet (*vivre sur un grand pied*) en ook hun blaffende honden bijten niet (*le chien qui aboie ne mord pas*). Maar dat je niet alles letterlijk mag overzetten, voel je vaak meteen aan. Het regent pijpenstelen. Begin er niet aan. *Il pleut des cordes* komt alvast meer in de buurt dan *it's raining cats and dogs*. Franstaligen knoop je niets in de oren en geven hun ogen niet de kost. Maar je neemt ze wel bij (het puntje van) de neus (*mener quelqu'un par le bout du nez*). Er is trouwens iets aan de hand met die neus. Wanneer wij een glaasje te veel op hebben, heeft Jean *un verre dans le nez*. Sta je oog in oog met François, dan geldt voor hem dat *il se trouve nez à nez avec quelqu'un*. Vakbondslui van hun kant staan stoer schouder aan schouder, wat in Luik zoveel is als *coude à coude*.

Meld aan een Franstalige niet dat hij van iets geen kaas heeft gegeten en weet dat je in de taal van Molière ook niet leeft als God in Frankrijk! Dat je nu en dan de borst nat moet maken, dat een aap uit de mouw komt of dat je niet over één nacht ijs gaat: waag je niet aan een letterlijke vertaling. Je zal creatief moeten zijn. Vooruit met de geit! Iemand een poepje laten ruiken. Dat zit snor. Voor lul staan. Dat is kut! Ik hoor het u graag vertalen.

En dan zijn er de tientallen merkwaardige subtiele verschillen of nuances. In een vorige bijdrage (*Over taal*, jaargang 51, nr. 4) wees ik reeds op het merkwaardige lot dat de kat beschoren is. Onze kikker in de keel blijkt *un chat dans la gorge*. De slapende hond die je niet mag wekken, miauwt: *n'éveillez pas le chat qui dort*. En dat een oude bok nog wel eens een groen blaadje lust, klinkt zo vunzig. *Un vieux chat aime les jeunes souris* lijkt me snoeziger. Ons 'been' is het voorwerp van menige uitdrukking. Franstaligen hebben het echter over de voet. Op het verkeerde been gezet worden is *être pris à contre-pied*. Wij stappen met het verkeerde been uit bed, maar de Franstaligen *se sont levés du mauvais pied*. En terwijl wij ooit met één been in het graf zullen staan, geldt voor Franstaligen dat zij *auront déjà un pied dans la tombe*. En als zij *c'est le pied!* uitroepen, hoeft je niet meteen naar hun voeten te kijken.

Onze duivel blijkt in werkelijkheid een wolf of een vos. Wie bij de duivel te biechten gaat, *se confesse au renard*. Als je van de duivel spreekt, zie je zijn staart: *quand on parle du loup on en voit la queue*. Trouwens, wie zich in het hol van de leeuw waagt, *se jette dans la gueule du loup!*

Uw ribfluwelen broek zit als gegoten, maar voor Franstaligen *ce pantalon te va comme un gant*. Handig. Trouwens, wie de handdoek gooit, *jette le gant*. En als Franstaligen iemand laten vallen *comme une vieille chaussette*, is het voor Vlamingen de spreekwoordelijke baksteen.

Je zit beter niet met de gebakken peren, want dan ben je *le dindon de la farce*. En een belofte tegen sint-juttemis, blijkt uit te komen *à la Saint-Glinglin*. Terwijl wij de koe bij de horens vatten, geldt voor Ardennezen dat zij *prennent le taureau par les cornes*. Zo blind als een mol blijkt niet helemaal correct: *myope comme une taupe* doet de waarheid minder geweld aan. De beste reclame gaat van mond tot mond of is het *de bouche à oreille?*

Vergeet niet om nu en dan de zaken te wisselen van plaats: met twee maten en twee gewichten worden *deux poids et deux mesures*. En wie het paard achter de wagen spant, *met la charrue avant les boeufs*.

Heb je je buik vol van deze taalbespiegelingen, weet dan dat onze zuiderburen *en ont plein le dos*.

Stefaan Sonck is advocaat en dus dagelijks aan de slag met taal.

e-mail: stefaan.sonck@vsadvocaten.be

Waar komt hagelslag vandaan?

Natalie Hulsen

Volgens vandale.nl is ijsbergsla 'sla met een stevige krop', maar heeft 'ijsbergsla' ook echt iets met ijs te maken? Waarom heet het binnenste van een appel een 'klokhuis'? En waar komen 'elf' en 'twaalf' eigenlijk vandaan? Deze en nog 97 andere vragen over woorden en uitdrukkingen die we meteen begrijpen en als vanzelfsprekend beschouwen telkens als we ze gebruiken, zijn gebundeld in *Waar komt hagelslag vandaan?* van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) en het Genootschap Onze Taal. Meteen ook de opvolger van het succesvolle boekje *Waar komt pindakaas vandaan?* (2013) van dezelfde auteurs.

Bij elke vraag gaan de auteurs zeer uitgebreid in op mogelijke, vaak ook leuke verklaringen voor de oorsprong van een woord of uitdrukking. Zo zou het woord *nerd* afkomstig kunnen zijn van *knurd*: *drunk* ('dronken'), maar dan achterstevoren. Een *knurd* zou dan een nuchter en saai persoon zijn, het tegenovergestelde van een dronkaard. Er wordt ook eerlijk aangegeven wanneer een verklaring twijfelachtig is of geen hout snijdt. Zo heeft een *wentelteefje* niks te maken met een vrouwtjeshond of met de scheldnaam *teef* die vanaf de zeventiende eeuw voor vrouwen en meisjes wordt gebruikt, en is het ook geen vervorming van *wentel* 't even(tjes).

De auteurs gaan bovendien verder dan alleen antwoorden op de vragen, ze zorgen ook vaak voor toemaatjes. Zo kom je bijvoorbeeld niet alleen te weten dat *capribroek* vernoemd werd naar de favoriete vakantiebestemming van een Duitse modeontwerpster, maar krijg je er ook voorbeelden van andere kledingstukken die vernoemd werden naar zonnige eilanden (*bermudabroek*, *hawaiihemd*, *bikini*). Bij de vraag 'Hebben *vla* en *vlaai* met elkaar te maken?' lees je dat het varianten zijn van dezelfde voorloper, namelijk *vlade*. Maar je verneemt er ook dat *koeienvla(ai)* ontstaan is door de gelijkenis van de uitwerpselen met de vorm van de taart. En we vernemen niet alleen dat in de *hamvraag* de ham verwijst naar de hoofdprijs in een Nederlandse radioquiz, maar ook dat cruciale vragen wel vaker vernoemd zijn naar hun prijs: de 'sixty-four thousand dollar question' (naar de beslissende vraag uit een Amerikaanse televisiespelshow), of algemener, een 'million dollar question'.

Het boekje heeft ook aandacht voor verschillen tussen Vlaanderen en Nederland. Waar bijvoorbeeld in Nederland een *pollepel* een houten lepel is waarmee je in een pan kunt roeren zonder krassen op de bodem te maken, is het in Vlaanderen een metalen lepel met een groot komvormig blad, waarmee je soep uit een pan schept. Roerfunctie tegenover opscheeffunctie dus. 'Vlees van de achterbout van een varken' heet in Nederland *ham*, maar in België heeft men het liever over *hesp*. De woorden *speculoos* en *speculaas* hebben dan wel dezelfde oorsprong, maar verschillende ingrediënten. De Nederlandse *speculaas* wordt gemaakt van rogge en bevat verschillende specerijen, de Belgische *speculoos* bevat wel

iets van kruiden, maar minder dan *speculaas*. En wie in Vlaanderen in plaats van *friet* een *patat* bestelt, moet wel even oppassen: *patat* betekent daar namelijk niet alleen 'aardappel', maar ook 'een klap'. In Nederland betekenen *patat* en *friet* hetzelfde.

Om even terug te komen op *ijsbergsla*: het 'ijs' zou wel degelijk verwijzen naar echt ijs. De sla werd in het begin van de twintigste eeuw van de Amerikaanse westkust naar de oostkust vervoerd, waarbij voor de houdbaarheid de sla in een bergje ijs werd gelegd. En *klokhuis* en *elf* en *twaalf*? Kom het zelf te weten door dit leuke, onderhoudende en zeer interessante boekje in huis te halen!

INL en Genootschap Onze Taal, *Waar komt hagelslag vandaan? En nog 99 andere vragen over woorden*. Amsterdam: Thomas Rap, 2015. ISBN 978 94 004 0701 5, 125 blz., 10 euro.

Taal in 2015

Filip Devos

Een nieuw jaar. En dus nieuwe jaaroverzichten. Met het Nederlands is het niet anders gesteld. En dat is niet verwonderlijk, want dat Nederlands is en blijft een van de best gedocumenteerde talen ter wereld. We kunnen daar maar blij mee zijn.

Bij uitgeverij Van Dale verscheen begin dit jaar *Taal in 2015*, dat als ondertitel draagt: *onvergetelijke bloopers, taaltrends, nieuwe woorden, opvallend taalnieuws en andere favoriete taalmomenten van 2015*. Het is een overheerlijk taaljaaroverzicht geworden.

Dat overzicht is het werk van de hoofdredacteurs van *Van Dale*: Ton den Boon, neerlandicus en literatuurwetenschapper, en Ruud Hendrickx, de Vlaamse VRT-taaladviseur, en van 'bloggers' en taalwetenschappers Sterre Leufkens en Marten van der Meulen, die samen het schrijversduo Milfe Meulskens vormen.

Door de inhoud en de vorm is dit jaaroverzicht een uiterst leuk bladerboek geworden. In korte, behapbare stukken komt een heel palet aan taalfeiten aan bod, afgewisseld met vele illustraties en dat alles in veelkleurendruk en een flashy vormgeving.

Per maand komen (bijna altijd) enkele vaste rubrieken aan bod:

- 'woord van de maand'. In januari 2015 was dat *restorestje* (doggybag). Onderaan op elke bladzijde van dit boek staan nog meer nieuwe woorden afgedrukt. Voor de eerste maand van 2015 onder meer nog *beefgebied*, *Charlieisme*, *haatsjeik*, *polderhunk*, *selfiën* en *faalstaat*;
- 'oops': wat uitleg over taalbloopers, zowel woorden (*labbekakken*) als idiomatische uitdrukkingen (*over de tongen gaan*, *loodrecht tegenover elkaar staan*) naar aanleiding van actuele gebeurtenissen, zoals de aanslagen in Parijs, een voetbalmatch, een tv-uitzending of de vluchtelingenproblematiek;
- 'taaltrend': beschrijvingen van trends als de genderneutraliteit, de ver-het-ting, *#injebroekje*, of allerlei *fetisjen*;
- 'interviews': Paulien Cornelisse, Gideon Samson, Ann De Craemer, Frits Spits, Anousha Nzume, Jean-Pierre Geelen, Frank Deboosere, Jonas Winterland, Piet Paulusma, Lieven Vandenhaute en Herman De Croo antwoorden op de vragen: *2015 was voor mij het jaar van ...*, *Wat is je favoriete woord van 2015?*, *Wie vond je de beste/meest inspirerende taalgebruiker van 2015?*, *Wat was je favoriete taalmoment van 2015* en *Wat was voor jou het moeilijkste woord in 2015?*;
- 'taal in ...': onder meer reclame, het dierenrijk, de klas, blogs, de krant, kunst;
- 'taalnieuws': korte stukjes over het algemene taalnieuws van de maand;
- 'taalweetje': over tongbrekers, inflatie, namen van feestdagen;
- 'opmerkelijk wetenschapsnieuws': over de letter r, het Esperanto, gebarentaal, de taal van Wilders, de vraag *Zou het Nederlands op het Chinees kunnen gaan lijken?*;

- iets uitvoeriger stukken over onder meer verdwijnende woorden, de Jeugd van Tegenwoordig, verzonnen talen, kleine taalopleidingen, Drs. P., nieuwe Engelse woorden in het Nederlands.

Enkele nieuwe woorden in 2015

asielknuffelaar	(ongunstig) iemand die een warm hart heeft voor asielzoekers
socialiciteren	solliciteren door gebruikmaking van de sociale media
kibbelkabinet	regering waarvan de coalitiepartners onderling ruziemaken
zeevluchteling	bootvluchteling
smexy	intelligent en beschikkend over sexappeal (portemanteauwoord van <i>smart</i> en <i>sexy</i>)
opeisingsvideo	video waarin een terroristengroep de verantwoordelijkheid voor een aanslag opeist
suikertaks	heffing op (suiker bevattende) frisdrank
digivakantie	vakantie waarbij men computers, smartphones e.d. thuislaat om gedurende zekere tijd helemaal offline te zijn
scheurtjescentrale	kerncentrale met microscheurtjes in de reactorwand
merkelen	aanmodderen, besluiteloos zijn (genoemd naar de Duitse bondskanselier Angela Merkel)
smombie	iemand die, terwijl hij over straat loopt, geen oog heeft voor iets anders dan wat op het scherm van zijn smartphone te zien is (samentrekking van <i>smartphone</i> en <i>zombie</i>)

Taal in 2015 bevat wel een bronnenlijst, maar geen woorden-, namen- of zakenregister. Moge dit een tip zijn voor een volgende uitgave. Want wil uitgeverij Van Dale de auteurs van dit jaaroverzicht a.u.b. meteen een contract aanbieden voor *Taal in 2016*?

Ton den Boon, Ruud Hendrickx, Sterre Leufkens en Marten van der Meulen, *Taal in 2015. Onvergetelijke bloopers, taaltrends, nieuwe woorden, opvallend taalnieuws en andere favoriete taalmomenten van 2015*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2016. ISBN 978 94 6077 267 2 (boek). ISBN 978 94 6077 268 9 (e-book), 171 blz., 15 euro (boek), 8,99 euro (e-book).

{ Te boek }

Taalclichés

Filip Devos

Meer dan tien jaar lang al verzamelen Wouter van Wingerden en Pepijn Hendriks zogenaamde 'taalclichés'. Deze Leidse taalkundigen van opleiding, die allebei ervaring hebben bij het Genootschap Onze Taal en het Meertens Instituut, en nu zelfstandig aan de slag zijn, bundelden een selectie van 1500 dergelijke clichés in het boekje *Dat hoor je mij niet zeggen!*. Het is hun tweede boek: in 2005 schreven ze al de *Snelspelgids*, een gids met het antwoord op de meest gestelde spellingvragen.

'Bij gebrek aan een betere term' hebben ze het maar over 'taalclichés'. Dat begrip valt bij nader inzien moeilijk te omschrijven. De auteurs spreken van 'zinnetjes die we allemaal kennen, herkennen en - niet in de laatste plaats - zelf óók gebruiken, zonder dat we daar ooit bij stilstaan'. De nieuwste *Van Dale* omschrijft (als derde betekenis in het lemma) 'cliché' als:

„stijlreel telkens overgenomen, altijd weer gebruikte en daardoor versleten, niet meer 'sprekende' wending of figuur = 'gemeenplaats' (1)

en 'gemeenplaats' als:

„alledaags, veelvuldig gebruikt gezegde waarvan men de oorspronkelijke kracht niet of haast niet meer voelt = cliché (3), banaliteit (2), truïsme

De auteurs schrijven nog: 'het zijn primaire, oprecht gemeende reacties op een uitspraak of situatie. Vaak houden ze als talig smeermiddel een gesprek op gang'. Daarnaast zijn ze tijdloos, algemeen bekend, en hebben ze een vaste vorm. Maar het meest kenmerkende is allicht: 'ook als je ze zonder context tegenkomt, weet je meteen wanneer ze worden gebruikt'. Doe de test met enkele voorbeelden in het kadertje, en je ziet meteen dat dit klopt.

Vanavond ga ik écht vroeg naar bed.
Doe maar of je thuis bent.
Je komt als geroepen.
Het gaat om het gebaar.
Nou vooruit, eentje dan.
Wie belt er nu nog zo laat?
Ik wist dat je dat ging zeggen.
Goed, waar waren we gebleven?
De techniek staat voor niets.
Een huis is nooit af natuurlijk.
Wacht maar tot je vader thuiskomt.
Als ik iets kan doen, dan moet je het maar zeggen.
Beginnen jullie maar vast, anders wordt het koud.

Wees blij dat je werk hebt.
Wat denk je wel niet van mij?
Ze zullen wel weten wat ze doen.

Maar goed, een sluitende definitie blijft moeilijk. Van Wingerden en Hendriks zijn die 'clichés' gaan opschrijven, dertien jaar lang, en uit de verzameling van 5000 zinnen hebben ze ruim 1500 sprekende clichés bij elkaar gebracht in dit boekje. In een kort voorwoord schetsen de auteurs het ontstaan van hun passie en hun verzameling. 'Het is een bonte verzameling geworden: pijnlijk herkenbaar, zeer geestig en altijd handig, bij alle denkbare gelegenheden.' Hun werk is ook te volgen op internet (<http://www.dathoorjemijnietzeggen.nl/>), Twitter (<https://twitter.com/DagelijksCliche>) en Facebook (<https://www.facebook.com/dathoorjemijnietzeggen>).

De 26 min of meer thematische hoofdstukjes worden gevolgd door een nawoord van Ton van der Wouden, taalkundig onderzoeker aan het Meertens Instituut in Amsterdam. Hij wijst erop dat je die 'standaarduitdrukkingen' niet leert op school, en dat ze een hele kluit vormen voor mensen die het Nederlands niet als moedertaal hebben. Dit soort uitdrukkingen, 'voorgekookte zinnen' noemt hij ze plastisch, hebben het voordeel dat ze zeer makkelijk informatie overdragen. Ze vervullen vooral een sociale functie: ze bevestigen dat we 'bij de groep' horen.

In ieder geval lijkt me nog veel onderzoek mogelijk naar dit leuke 'genre'. Dat clichés 'versleten' zouden zijn, en 'niet meer sprekend', zoals de woordenboekdefinitie stelt, valt te betwijfelen, als je beziet met wat een hoge frequentie ze in de dagelijkse taal voorkomen. Clichés zijn vaak kort, en dat valt te rijmen met het feit dat ze zeer makkelijk informatie overdragen. Ook zijn ze zeer vaak metatallig van aard, en dit zou dan weer kaderen in die sociale functie die Van der Wouden vermeldt. Maar clichés hoeven niet per se altijd zo 'algemeen bekend' te zijn. Clichés kun je ook in beperkte kring gebruiken (als koppel, in een gezin of in een vriendengroep).

Hoe dan ook: een absolute aanrader, deze mooie collectie taalclichés in het Nederlands. Wordt hopelijk vervolgd ... Om tot slot nog maar eens enkele clichés te gebruiken.

Wouter van Wingerden en Pepijn Hendriks, *'Dat hoor je mij niet zeggen! De allerbeste taalclichés*. Amsterdam: Thomas Rap, 2015. ISBN 978 94 004 0511 0, 137 blz., 10 euro.

Over oude en nieuwe takken van het Nederlands

Kathy Rys

Jaarlijks verschijnt er rond de eindejaarsperiode een boek van een van de medewerkers van het Meertens Instituut dat een beeld geeft van het onderzoek. Dit jaar ontvingen we het boek *Wijdvertakte wortels* door professor Frans Hinskens. Het verschijnt in een tijd waarin het nauwelijks actueler had kunnen zijn, namelijk een tijd waarin duizenden vluchtelingen uit het Midden-Oosten en noordelijk Afrika naar Europa vluchten. Hinskens draagt zijn boek aan hen op en wijst erop dat de vluchtelingen die zich in Nederland en Vlaanderen zullen vestigen, hoogstwaarschijnlijk aan de oorsprong zullen staan van nieuwe vormen van de Nederlandse taal. Dat is dan ook het onderwerp van dit boek: de verschillende 'inheemse' verschijningsvormen van etnolectisch Nederlands worden besproken.

In het eerste hoofdstuk verklaart en illustreert de auteur een aantal begrippen zoals 'taal', 'dialect', 'regiolect', 'sociolect' en 'etnolect'. Wat de dialecten van het Nederlandse taalgebied betreft, neemt de onderlinge verscheidenheid geleidelijk af, zo betoogt Hinskens op bladzijde 16. Daarbij verwijst hij naar onderzoek van Wilbert Heeringa. Op basis van een verdeling van dialecten in groepen en een stelselmatige vergelijking van klankverschijnselen concludeert Heeringa dat het aantal verschillende klanken bij de jongere generatie gekrompen is in vergelijking met de oudere generatie. Toch neemt de talige variatie niet af doordat er steeds weer nieuwe 'lecten' ontstaan, onder andere etnolecten, die het onderwerp vormen van de overige hoofdstukken van het boek.

Een etnolect wordt door Hinskens (blz. 23) gedefinieerd als 'een variëteit van een taal (meestal de dominante taal) die van oorsprong gesproken wordt door een groep met een bepaalde etnische of culturele achtergrond'. In het boek wordt aandacht besteed aan etnisch gekleurd Nederlands in het verleden (namelijk Joods Nederlands, hoofdstuk 2), etnische variëteiten van andere talen zoals het Engels, Duits, Spaans en Zweeds (hoofdstuk 3), en etnisch gekleurd Nederlands nu. Achtereenvolgens worden Indisch-Nederlands, Surinaams-Nederlands en Antilliaans-Nederlands besproken, met daarbij steeds een stukje geschiedenis en een overzicht van de belangrijkste kenmerken op het gebied van klankleer, woordenschat en zinsbouw.

Een apart hoofdstuk wordt gewijd aan Marokkaans- en Turks-Nederlands. In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken van het zogenaamde 'Roots of Ethnolects-project' dat in samenwerking tussen de Radboud Universiteit en het Meertens Instituut tot stand kwam. Daarin werd het Nederlands van jonge Turkse en Marokkaanse Nederlanders in Amsterdam en Nijmegen onderzocht. Het project legde de wortels van deze vormen van het Nederlands bloot en zocht daarbij in drie richtingen: (1) dringen er verschijnselen uit de moedertaal van deze etnische groep door

in hun Nederlands?, (2) komen er typische tweedetaalverwervingsverschijnselen voor in het Nederlands van deze jongeren?, en (3) dringen typische verschijnselen uit de omringende stadsdialecten door in hun Nederlands?

Vervolgens bespreekt Hinskens een aantal typische verschijnselen van deze etnolecten, zoals een afwijkend woordgeslacht bij het gebruik van lidwoord (bv. de onderwerp) en betrekkelijk voornaamwoord (bv. Een meisje die naar je kijkt). Dat laatste fenomeen komt overigens ook in het autochtone Nederlands van sommige sprekers voor. De vraag rijst hier dan ook of dat verschijnsel uit het Marokkaans- en Turks-Nederlands is overgenomen, of dat dit kenmerk in de etnolecten versterkt wordt doordat het al in het omringende Nederlands aanwezig was. Deze en andere vragen werden in genoemd project onderzocht en komen aan bod in *Wijdvertakte wortels*.

Het besproken boek vormt een mooi overzicht van de variatie die in het Nederlands aanwezig is en leert ons het nodige over de historische wortels van die variatie. Hinskens heeft er overigens bewust voor gekozen om het niet te hebben over zogenaamde 'heritagelanguages', namelijk vormen van het Nederlands die buiten het Nederlandse taalgebied gesproken worden. Een overzicht van die uitheemse verschijningsvormen van het Nederlands zou een waardevolle aanvulling op dit boek kunnen vormen.

Wijdvertakte wortels
Over etnolectisch Nederlands
FRANS HINSKENS

Frans Hinskens, *Wijdvertakte wortels. Over etnolectisch Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. ISBN 9789462981225, 112 blz., 14,95 euro.

De geslachten bedreigen de genera!

Hugo Brouckaert

Een formulier invullen begon vroeger eenvoudig. Er werd gevraagd naar naam, voornaam en geslacht. De veeboer in mijn straat schreef bij de rubriek 'geslacht': 'dit jaar nog niet'. Toen men in mijn jeugdjaren het aanvinken van M of V invoerde, dacht ik aanvankelijk dat M voor meisje stond en V voor ventje, maar met mij is het uiteindelijk toch goed gekomen.

De Australiërs hebben daar nu verandering in gebracht. M en V (F in het Engels) voldoen niet langer op paspoorten en formulieren, zegt de Australische senator Louise Pratt. Daar hoort een X bij. Er zijn mensen die genetisch tweeslachtig zijn en bij hun geboorte tegen hun wil een geslacht kregen toegewezen. De partner van mevrouw Pratt werd als vrouw geboren en gaat nu als man door het leven. Vandaar dus.

Intersekse, zoals dat vandaag heet, is geen nieuw gegeven. Sommige godsdiensten geloofden dat Adam zijn leven begon als hermafrodit en later gesplitst werd in een man en een vrouw. Volgens Plato waren er zelfs oorspronkelijk drie geslachten: man, vrouw en hermafrodit. Het derde geslacht ging verloren in de tijd. Plato kon niet vermoeden dat we nu nog hermafrodieten zouden hebben, inmiddels aangevuld met intersekse, transgenders, transseksuelen, androgynen, travestieten, genderbenders en queers.

Wij Vlamingen hebben daarvoor als koepelterm het woord *holebi* omhelsd, tot eenieders tevredenheid. Het bekt goed, het is zelfs muzikaal en onze Franstalige landgenoten hebben het al in dank overgenomen.

In Nederland echter zitten ze opgescheept met het oersaaië initiaalwoord *lhbt* (lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender). Nu blijkt echter dat andere minderheden op het gebied van seksualiteit zich daarin niet kunnen vinden.

Ik sta altijd in de vuurlijn als het erop aankomt een steentje bij te dragen op emancipatorisch vlak. Daarom zou ik de Nederlanders willen voorstellen om die Australische x aan het woord toe te voegen als een belangrijke erkenning van het recht van eenieder om zijn geslacht als 'onbepaald' te bestempelen. Helaas kom ik te laat. Er is al een discussie losgebarsten over het toevoegen van een *q* (*questioning* voor wie alle indelingen afwijst), een *i* (voor intersekse) en een *a* (voor asexuelen). *Lhbtqia* stemt echter de lezers van het maandblad *Onze Taal* (jaargang 2016, nr 1) niet gelukkig en zij zijn niet de enigen.

Het ergste nieuws op taalgebied komt uit de Verenigde Staten. Daar heeft de eerbiedwaardige American Dialect Society het persoonlijk voornaamwoord *they* tot woord van het jaar 2015 gekozen. Niet zomaar *they*, maar *they* als enkelvoud, ter vervanging van *he* of *she*: *they is*! Niemand wordt nog gediscrimineerd. Niet 'hij is' of 'zij is', maar ... Stop, dat werkt niet voor het Nederlands. 'Het is' dan? Dan discrimineer je onzijdige woorden als ... het meisje, dat vrouwelijk is. Op die manier opent men de doos van Pandora.

Onze grammatica wordt dus vanuit Amerika bedreigd, te beginnen met de pronomina. De Amerikanen zouden nochtans beter moeten weten. Ooit hebben ze het Opperwezen seksneutraal proberen te maken door een samentrekking van *He*, *She* en *It*. Maar zelfs met een hoofdletter bleek *Shit* niet aanvaardbaar te zijn.

In de oude mythologieën had men alles om zich pronominaal zorgen over te maken: tweeslachtige mensen en goden, maar ook goden met vleugels en dierenkoppen, centauren, zeemeerminnen, chimæren ... Gelukkig kenden de meeste talen toen nog geen voornaamwoorden. Voor de Egyptenaren was dat positief nieuws: zoveel hiërogliefen minder te beitelen.

*Hugo Brouckaert is vertaler, eredirecteur van de Taaldienst van de Senaat en publicist.
e-mail: hugo.brouckaert@skynet.be*

{Errata?}

1
an de on-
vakantie.
rig jaar.
e. De
roker
uit. 1
hef
niet
lijven de

De compacte terrine van rundstaart met mierikswortelmajonaise was lekker (11 euro). De brandade van verse rog, aardappelpuree, look en olijfolie smaakte een-
tonig en kwam met een krokant slatje (19 euro).

Weekend Knack, 10 februari 2016

2
itie
vee
n. Het
ditsen.
(belga)

Een zware crash heeft het leven gekost aan een jonge vader van 33, die als passagier in een wagen zat. De chauffeur, een leeftijdsgenoot, pleegde vluchtmisdrijf. Hij werd zaterdag opgepakt. Een politiecombi trof de tot schroot herleidde wagen zaterdagochtend om 5 uur toevallig aan.

Gazet van Antwerpen, 1 februari 2016

3
op Mauna Loa waar de zes wetenschappers

Wie John Crombez zegt, zegt Johan Vande Lanotte. De twee Oostendenaren delen meer dan een stad: Vande Lanotte is Crombez' politieke mentor, voormalige werkgever en campagnebroeder.

Het weer

De Standaard, 3 februari 2016

4
Niet veel later zat er een andere vrouw te wachten om ons op de hoogte te brengen van een ander groot complot dat was bekonkelfoest door Guy Verhofstadt en waar we ons als burger niet zomaar bij moesten neerleggen. Terwijl ze haar verhaal deed, viel er een spin uit haar kapsel.

In het p
"Er is
eige
he
Anne
Boerent
vertaa
eigen
van l
nele fr

Gazet van Antwerpen - consumentenmagazine De Markt, 30-31 januari 2016

5
n om
ersvei-
n om
ersvei-
Nabij
ging een
25 en 30
erder

"De wachtlijsten bleven groeien en we wilden écht meer gezinnen bereiken", zegt Buelens. "Om iedereen te kunnen helpen, hebben we dubbel zoveel personeel nodig." Ijdele hoop, zo blijkt. De sector vreest eerder het omgekeerde: nog eens een knip in het budget.

De Standaard, 25 januari 2016

7
itie
vee
n. Het

Ik zie veel potentie in INNI Group en hoe jullie klantgerichtere teams, zoals Sales en Marketing, op een efficiëntere wijze kunnen prospecten, leads genereren en business development activiteiten uitvoeren.

Persoonlijke communicatie (e-mail)

6
dertussen bezig van de slachtoffers zij
chamen. (foto reuters)

Declair (knikt)
"Dat was 'Verloren maandag', een film van Luc Monheim. Die extreme gewelddadigheid zat niet echt in mij. Ik ging heus niet in de café's vechten. Maar ik kon zulke situaties wel spelen, een belangrijke nuance."

Humo, nr.3932/02, 12 januari 2016

Suggesties voor de rubriek "Errata?" kunt u sturen naar info@overtaal.be.

Errata: 1. slatje; 2. herleide; 3. Crombez; 4. bekonkelfoest; 5. ldele; 6. café's; 7. Mogelijke interpretatie: Ik zie veel potentie in INNI Group en hoe jullie klantgerichtere teams, zoals Sales en Marketing, op een efficiëntere wijze aan marktonderzoek kunnen doen, in contact kunnen komen met mogelijke klanten en activiteiten kunnen organiseren die de groei van het bedrijf stimuleren.